

**ИНСТИТУТИ ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАҲҚИҚИ СИСТЕМАВИИ РУШДИ
КИШОВАРЗИИ АКАДЕМИЯИ ИLMҲОИ КИШОВАРЗИИ ТОҶИКИСТОН**

ВБД: 338.43 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ИСМАТУЛЛОЗОДА БАҲРОМ АБДУҒАФОР

**САРМОЯГУЗОРӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ
САМАРАНОКИИ ИҚТИСОДИИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ**

(ДАР МИСОЛИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН)

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсияи илмӣ барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04.02 – Иқтисодиёти комплекси
агросаноатӣ

Душанбе – 2025

Диссертатсияи илмӣ дар шуъбаи омӯзиш ва мониторинги амнияти озуқаворӣи Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавӣи рушди кишоварзии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Қудратов Рустам Раҳматович, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи таҳлили иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон;

Муқарризони расмӣ:

Сафозода Абдулмачид Карим, доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишкадаи байналмилалии Данғараи Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкорӣи Тоҷикистон;

Тағоев Цумахон Ҳамроевич, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи иқтисодиёт ва идораи комплекси агросаноатии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муассисаи тақриздиханда:

Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсияи илмӣ санаи “13” сентябри соли 2025, соати 13.⁰⁰ дар ҷаласаи шурои диссертатсионӣи 6D.KOA-016-и назди Донишгоҳи аграрӣи Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур (734003, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 146. E-mail: olimov-1976@mail.ru, телефони котиби илмӣ: (+992) 101-17-90-90) баргузор мегардад.

Бо мухтавои рисола дар китобхонаи илмӣ ё дар сомонаи расмӣи Донишгоҳи аграрӣи Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур www.tajagroun.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат “_____” _____2025 с. тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент

Олимов А.Х.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Истеҳсолоти пурсамари кишоварзӣ ба афзоиш ва навсозии пайваста ҳам ба сармояи асосӣ ва ҳам ба сармояи гардон ниёз дорад. Аз ин лиҳоз, сармоягузорӣ дар ташаккули онҳо аҳамияти хосе пайдо менамояд.

Дар марҳилаи муосир аксари корхонаҳои кишоварзӣ, на танҳо барои истеҳсолоти васеъ, балки ҳатто барои истеҳсолоти оддӣ низ фондҳои шахсии худро надоранд, ки дар натиҷа таҷдиди фондҳои асосӣ ва хариди воситаҳои гардон коҳиш меёбад. Ҳамин тариқ, коҳиши мунтазами истеҳсолот ба амал меояд.

Сармоягузорӣ унсури асосии баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ буда, ба рушди соҳа тавассути таҷдиди заминаи моддию техникаӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва татбиқи лоиҳаҳои нав мусоидат мекунад. Дар раванди сармоягузорӣ на танҳо ҳаҷми маблағҳои гузошташуда, балки интиҳоби усулҳо ва самтҳои оптималие, ки дар корхонаҳои соҳасамаранокии иқтисодӣ зиёд мешавад аҳамияти ҷиддӣ дорад.

Таъмини рушди иқтисодӣ дар соҳа бо тағйиротҳо ва ислоҳот дар соҳаи кишоварзӣ бо истифодаи омилҳои стратегӣ сармоягузорӣ дар КАС аҳамияти калон дорад.

Вазъияти ҳозираи маблағгузорӣ ба комплекси агросаноатӣ дигаргуниҳои ҷиддӣ такрористеҳсолкунии фондҳои асосиро нишон медиҳад. Мушкилоти ҳозирае, ки дар кишоварзӣ ҷой дорад бештар ба хусусиятҳои ин соҳа ва истифодаи нокифояи иқтисодӣ вобастаанд. Аз ин рӯ, зарурати таҳияи тадбирҳои оид ба танзими равандҳои сармоягузорӣ аз ҷониби давлат барои беҳтар намудани пасандозҳо ва баланд бардоштани самаранокии сармоягузориҳо муҳим мегардад.

Ташкили стратегияи муосири афзоиши сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзии минтақа ҷузъи муҳими рушди иқтисодӣ буда, ба баланд бардоштани рақобатпазирии комплекси агросаноатии ватанӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ кишвар мусоидат мекунад. Банақшагирии стратегӣ ва рушди раванди сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатии Тоҷикистон барои ташаккули муносибатҳои устувори иҷтимоӣ-иқтисодӣ аҳамияти ҳалкунанда дорад. Сарфи назар аз стратегияҳои гуногуни пешниҳодшуда, то ҳол тағйироти воқеӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба даст наомадааст. Яке аз сабабҳои паст будани самаранокии банақшагирии стратегӣ набудани равишҳои илмӣ ва методологӣ мебошад, ки тамоюлҳои иқтисодии ҷаҳонӣ ва шароити мушаххаси Тоҷикистонро ба назар мегиранд. Барои рафъи зухуроти бӯҳронӣ дар иқтисоди мамлакат як қатор масъалаҳои назариявӣ ва амалии сиёсати давлатӣ оид ба ҷалб ва истифодаи

самараноки захираҳои сармоягузори дар комплекси агросаноатиро ҳал кардан лозим аст.

Камбудихоии асосии механизми пешрафти сармоягузори дар он аст, ки дар сохтори он дастгоҳи илмӣ ва методӣ нест, ки барои рушди самарабахши стратегияи сармоягузории комплекси агросаноатӣ, бо мақсади дар назар доштани омилҳои зикргардида, таъсис ва амалии созад. Таҳлили тадқиқотҳои хориҷӣ ва дохилӣ дар хусуси мушкилоти стратегияи рушди сармоягузории агросаноатии минтақавӣ шаҳодат медиҳад, ки дар ҳолати ҳозира воситаҳои арзёбии комплексӣ барои стратегияи сармоягузории соҳаи кишоварзӣ то ҳадди кофӣ таҳия нашудаанд. Ғайр аз ин, механизмҳои илмӣ ва методологӣ, ки метавонад барои таъсиси стратегияи самараноки рушди сармоягузории агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯмак расонад, мавҷуд нестанд. Тақмили ташаққули роҳҳои нав ва усулҳои идоракунии стратегӣ барои рушди сармоягузории агросаноатии минтақавӣ ба таври амиқ асоси илмӣ ва амалии рушди оянда дар соҳаи кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ифода мекунад. Ин раванд ба вазъияти номувофиқияти иқтисодӣ, дуршавии пайвастаи равобити байни манбаи ашёи хом ва истеҳсолот, ҳамчунин байни истеҳсолот ва фурӯш, таҷассум ёфтааст. Дар маҷмӯъ, ин механизмҳо нишон медиҳанд, ки раванди такрористеҳсол намудани сохтори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ байни сифатҳои гуногунномӣ дар ҳоли таъсиргузори қарор доранд. Сарфи назар аз мизони номуносивӣ ва монеаҳои ҷойгиршавӣ, тақмили механизми идоракунии метавонад ба беҳтар шудани самаранокии соҳаи агросаноатӣ ва рушди устувори он мусоидат кунад.

Аз ҳама муҳим ин асоснок намудани муносивии оптималии давлатӣ ва бозоргонӣ, дар раванди ташаққули системаи муносиватҳои бозоргонӣ ҳангоми татбиқи таҷдиди пешбинишуда, гузаронидани тадқиқоти ба самти дарки назариявӣ ва таҳияи вазифаҳои стратегияи танзими системавии рушди сармоягузории соҳаи кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронидашуда рӯзмарра арзёбӣ мегардад.

Дарачаи коркарди илмии проблемаи мавриди омӯзиш. Муносиватҳои методологӣ ва асосҳои ибтидоии рисолаи мазкур ба ҷамъбасти натиҷаҳои таҳқиқоти мутахассисони тоҷик ва хориҷӣ, ки дар соҳаи менеҷмент, сармоягузори ва қарздиҳӣ фаъолият мекунанд, таъя мекунад.

Дар омӯзиши мушкилоти баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот, сиёсати сохторӣ ва фаъолияти сармоягузори дар комплекси агросаноатӣ, моделсозии равандҳои микроиқтисодӣ як қатор олимони саҳми назарраси худро гузоштаанд, аз ҷумла: В. Андерсен, А.М. Гатаулин, С.И. Грядов, А.П. Зинченко, К.Р. Камбелл, Г.Л. Келлер, Д. Линдсей, К.Р. Макконелл, В.В. Милосердов, А. Нельсон, С.С. Сергеев, Л. Томас, И.Г. Ушачёв, Ф.К. Шокиров, С. Фишер, Э. Долан, Р. Дорнбуш ва дигарон.

Ба мушкилоти умумии сармоягузорӣ ва таҳлили ҷанбаҳои алоҳидаи фаъолияти сармоягузорӣ асарҳои аксари олимони рус соҳаида шудааст, аз ҷумла: О.С. Белокрылова, Н.С. Гускова, А.Г. Зелнднер, В.И. Назаренко, И.Г. Ушачёва, Е.С. Савченко, В.Я. Узуна, В.Н. Хлистуна, А.Н. Борисенко ва дигарон.

Нақши минтақаҳо ва механизмҳои минтақавии рушди комплекси агросаноатӣ дар қорҳои олимони тоҷик Қаюмов Н.Қ., Каримов Р.К., Умаров Ҳ.У., Қудратов Р.Р., Мадаминов А.А., Эргашев А.А. ва дигарон таҳқиқ қарда шудааст.

Лекин муқаррароти алоҳидаи методологияи омӯзиши стратегияи рушди сармоягузорию комплекси агросаноатии минтақавӣ, аз ҷумла маҷмӯи категорияҳо ва мафҳумҳои барои тавсифи соҳаи мавзӯи кофӣ, дар адабиёти муосири иқтисодӣ ба таври бояду шояд инъикос наёфтаанд. Ин имкон намедихад, ки мазмуни иқтисодии стратегияи рушди сармоягузорию комплекси агросаноатӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ, механизми ташаккул ва татбиқи рушди сармоягузорию минтақа пурра ошқор қарда шавад ва нисбат ба робитаҳои воқеии байни назария ва воқеият тасаввуроти ношаффофро ба амал оварда, пешгӯии илмиро душвор мегардонад.

Ақсар вақт усулҳои стратегияи таҳияи барномаҳои рушди сармоягузорию комплекси агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои соҳавии лоиҳаҳои сармоягузорию ба инобат гирифта намегиранд ва имконияти ташаккули вазифаҳои мақсадноки рушди комплекси агросаноатӣ дар асоси таркиби соҳа ва шароити бозоргонӣ дар минтақаҳо вучуд надорад.

Ин ҳама зарурати тақмили минбаъдаи ҷанбаҳои назариявӣю методологӣ ва ташкилию иқтисодии идоракунии стратегияи рушди сармоягузорию комплекси агросаноатии минтақавиро бо мақсади ташаккули стратегияи самарасоҳаи рушди сармоягузорию соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ муайян мекунад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзуи илмӣ. Тадқиқоти диссертатсионии мазкур дар асоси нишондиҳандаҳои асосии мақсадноки «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2021-2025», барномаи ҷалби сармоягузорӣ барои давраи то соли 2027 ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро қарда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади тадқиқот – Мақсади ниҳоии диссертатсияи мазкур омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва методологияи инкишоф ва идораи амалии принципҳои асосии стратегияи рушди сармоягузорию КАС дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст.

Вазифаҳои тадқиқот. Барои расидан ба мақсадҳои ниҳой дар диссертатсия

ҳалли вазифаҳои зерин пешбинӣ шудаанд:

- омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ оиди мазмумуни «ҷолибияти ва стратегияи сармоягузорӣ»

- дар асоси омӯзиши мушкилоти соҳа ва баҳодиҳии самаранокии стратегӣ, пешниҳоди усули таҳлили иқтисодӣ бо мақсади ба даст овардани афзалиятҳои рақобатпазирӣ пешниҳод карда шавад.

- таҳқиқ ва гурӯҳбандии таснифоти омилҳои ташаккулдиҳандаи стратегияи рушди сармоягузори кишоварзӣ;

- муайян намудани ҷойгоҳ ва нақши танзими давлатӣ дар таъмини стратегияи устувори рушди сармоягузори кишоварзии ҷумҳурӣ;

- асоснок намудани роҳҳо ва механизмҳои баҳодиҳии ҳамаҷонибаи ҷалби иқтидори сармоягузори кишоварзии мамлакат;

- коркарди механизмҳои асосии ҷалби сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти тадқиқот - кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раванди ташаккули стратегияи рушди сармоягузори комплекси агросаноатӣ мебошад.

Мавзӯи (предмет) тадқиқот - маҷмӯи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ташаккули муносибатҳои идоракунии стратегияи сармоягузорӣ дар соҳаи истеҳсолоти кишоварзии ҷумҳурӣ, инчунин маҷмӯи омилҳо ва шароитҳои мебошанд, ки ба рушди он мусоидат мекунанд.

Фарзияи тадқиқот. Дар сифати фарзияи илмӣ тадқиқот, қоидаҳои пешниҳод карда шудаанд, ки мувофиқи онҳо, равандҳои сармоягузорӣ дар ҳамаи бахшҳои истеҳсолот дар соҳаи кишоварзӣ ҳамчун омилҳои асосӣ барои беҳтар намудани самаранокии соҳа фаъолият мекунанд.

Асосҳои назариявии тадқиқотро муқаррароти бунёдии илмӣ дар асарҳои олимони хориҷӣ ва ватанӣ пешниҳодгардида, тавсияҳои муассисаҳои илмӣ оид ба масъалаҳои фаъолгардонии равандҳои сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатӣ, инчунин дастовардҳои назариявӣ ва методии иқтисоддонҳои соҳаи кишоварзӣ дар самти стратегияи рушди сармоягузори комплекси агросаноатӣ ташкил медиҳад. Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, фармонҳои Президент, фармони қарорҳои Ҳукумат, мақолаҳо дар маҷмӯаҳои илмӣ, ки фаъолияти сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро баррасӣ мекунанд, мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор гирифтанд.

Навгони илмӣ тадқиқот. Навгони илмӣ дар он асос меёбад, ки масъалаҳои илмию амалии марбут ба асосноккунии илмӣ маҷмӯи тавсияҳои назариявӣ, методӣ ва амалӣ оид ба ҷалб ва баланд бардоштани самаранокии иқтисодии сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ хулосабандӣ ва ба таври нав ҳал карда шудаанд, ки дар муқаррароти зерин инъикос ёфтааст:

– муқаррароти назариявӣ, асос ва мазмуни категорияҳои иқтисодии «ҷолибияти сармоягузорӣ» ва «стратегияи сармоягузорӣ» дар асоси ташаккули муносибатҳо бо мушкилоти идоракунии стратегӣ дар рушди сармоягузориҳои кишоварзӣ дар ҷумҳурӣ хулосабандӣ ва систематизатсия шудаанд;

– муносибати методологии таҳлили ҳамҷонибаи ташкилию иқтисодии хусусиятҳои нишондиҳандаҳои стратегияи рушди сармоягузориҳои кишоварзии ҷумҳурӣ дар ҳамбастагӣ бо низоми нишондиҳандаҳои мутавозин пешниҳод гардидааст ва мушкилоти рушди он муайян карда шуда, ҳадафи асосӣ муайян кардани мақсадҳои стратегӣ ва анҷом додани таҳлили амиқи ин равандро исботи стратегияи афзалиятҳои рақобатпазир мебошанд.

– таснифоти омилҳо, ки стратегияи сармоягузориҳои комплекси кишоварзии ҷумҳуриро ташаккул дода, роҳҳои идоракунии онро дар асоси консепсияи дарозмуддати стратегияи рушди минтақаҳо таъмин менамоянд, тартиб дода шудааст;

– дар асоси таҳлили стратегияи самарабахш рушди сармоягузориҳои кишоварзии иқтисодӣ мамлакат низоми илман асоснок карда шуда, ва консепсияи танзими давлатии истеҳсолоти кишоварзӣ пешниҳод карда шудааст;

– бо мақсади ҷалби сармоя, роҳ ва механизмҳои асосии муттаҳидгардонидашуда, дар асоси ҳолати кунунӣ ва самаранокии истифодабарии сармоя дар соҳаи кишоварзӣ пешниҳод шудаанд, ин механизмҳо ҷоннок намудани ҳолати кунунӣ ва таҳлили сармоягузорию таъмин менамоянд.

– Системаи муносибатҳои нархӣ, молиявӣ, қарзӣ бо мақсади ҳавасманд намудани фаъолияти сармоягузорӣ ба эътибор гирифта шудааст. Низоми тадбирҳо барои афзун намудани самаранокии истифодаи сармоя дар соҳаи кишоварзӣ пешниҳод шуда, ин ҳамчунин такмили сиёсати сармоягузорӣ ва истеъмоли оқилонаи маблағгузориҳои давлатиро дар бар мегирад. Ғайр аз ин, ин раванд ҳамчунин ташаккули пешниҳоди воситаҳои қарзӣ дар сарзаминҳои деҳот ва рушди лизингро низ инъикос менамояд.

Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- асосҳои равиши гуногуни назариявии идоракунии рушди стратегияи раванди сармоягузорӣ ҷамъбаст карда шудаанд;

- муносибатҳои методӣ барои арзёбии комплекси нишондиҳандаҳои стратегияи тараққиёти сармоягузориҳои зироатӣ пешниҳод шудааст;

- гурӯҳбандӣ ва класификатсияи аслии омилҳо ҳамчун асоси стратегия барои рушди сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ.

- пешниҳоди муносибатҳои агрегативӣ оиди муайян намудани иқтидори сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ;

- механизми амалгардонии самтҳои асосии ҳавасман днамудани сармоягузорӣ асоснок шудаанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти амалии таҳқиқот аз рӯи мубрамияти мақсади гузошташуда, дараҷаи ба даст овардашудаи коркарди мушкилоти рушди стратегии фаъолияти сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ, инчунин вобаста ба табдил додани муқаррарот, усулҳо ва моделҳои назариявӣ то ба дараҷаи тавсияҳои амалӣ, ки метавонанд аз ҷониби субъектҳои комплекси агросаноатӣ мавриди истифода қарор гирифта, устувории рушди соҳаи кишоварзии ҷумҳуриро баланд мебардоранд, муайян карда мешавад.

Аҳамияти назариявии тадқиқоти диссертатсионӣ дар асосноккунии муқаррароти назариявӣ ва методологӣ оид ба масъалаҳои таҳияи стратегияи самараноки сармоягузорию рушди комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода меёбад. Муқаррароти назариявии диссертатсияро дар раванди таълимии мактотиби олии ҳангоми омодагии кадрҳо ва тақмили ихтисоси мутахассисони соҳаи кишоварзӣ истифода бурдан мумкин аст.

Хулоса, пешниҳодот ва тавсияҳои асоснокро ҳамчун восита барои тасҳеҳи сиёсати минтақавӣ дар самти танзими механизми дастгирии давлатии корхонаҳои соҳаи кишоварзӣ ва ҳамчунин дар фаъолияти амалии корхонаҳои алоҳидаи кишоварзӣ ва комплекси агросаноатии ҷумҳурӣ метавон истифода кард.

Манбаи маълумоти диссертатсия ва хулосаҳои бадастовардаи муаллиф бо ҷамъоварӣ, таҳлил ва ҷамъбасти миқдори зиёди иттилоот, ҳисобҳои анҷомдодашуда, санҷиши муқаррароти илмӣ, хулосаҳо ва пешниҳодҳо дар амалия, инчунин бо тадқиқу баррасии фикру мулоҳизаҳои мутахассисони корхонаҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба як қатор нуктаҳои илмӣ диссертатсия, муҳокимаи онҳо дар конференсия ва семинарҳои илмӣ-методӣ ва илмию амалӣ тасдиқ карда мешавад.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳи тадқиқотии диссертатсиониро сарчашмаҳои иттилоотие ташкил доданд, ки онҳо барои дастрасии озод иҷозат дода шудаанд: фондҳои китобхонаҳо, монографияҳои нашршуда, мақолаҳо, маводи конференсияҳои илмӣ, ҳисоботи Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба рушди комплекси агросаноатӣ, арзёбии экспертии муассасаҳои Тоҷикистону хориҷӣ ва олимони алоҳида – коршиносони варзида дар соҳаи масъалаҳои сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатӣ, маводи матбуоти даврӣ, захираҳои иттилоотии Интернетӣ.

Илова ба маълумоти расмӣ мақомоти омор, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин маълумот аз тадқиқоти интихобӣ, ки муаллиф дар давраи солҳои 2018-2022 гузаронидааст, истифода шудааст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои кори диссертатсия эътимоднокии худро тавассути тадқиқоти гузаронидашуда, маълумоти дақиқ, ҳаҷми зарурии маводи омӯхташуда, таҳлили омории натиҷаҳои тадқиқот ва наشري мақолаҳои илмӣ асоснок мекунад. Хулоса ва тавсияҳо ба таҳлили илмӣ натиҷаҳои тадқиқотҳои назариявӣ амалӣ асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Навовариҳо ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисосҳои ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.04.02 – Иқтисодиёти комплекси агросаноатӣ мутобиқат мекунад: 3. Танзими давлатии хоҷагии қишлоқ ва дигар соҳаҳои ҚАС; 4. Хусусиятҳои хоси равандҳои такрористехсолкунӣ дар хоҷагии қишлоқ, аз он ҷумла такрористехсолкунии фондҳои асосӣ, захираҳои меҳнатӣ ва заминӣ, фаъолияти инвеститсионӣ, маблағгузорӣ ва қарздиҳӣ; 9. Самаранокии фаъолияти корхонаҳо ва соҳаҳои ҚАС; 37. Сифат ва рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои (хоҷагиҳои) комплекси агросаноатӣ;

Саҳми шахсии доғалаби дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи марҳилаҳои иҷроӣ нақшаи диссертатсия бо иштироки бевоситаи муаллиф анҷом дода шуданд, аз қабилӣ интихоби мавзӯ, асосноккунии мубрамияти он, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот. Муаллиф дар таҳияи пешниҳодҳо оид ба муайян намудани самтҳои афзалиятноки сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ дар марҳилаи муосири рушди он саҳм гузоштааст.

Тасвӣ ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии назариявӣ ва амалии диссертатсия дар як қатор конференсияҳои илмӣ амалии байнидонишгоҳӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2022 баргузор гардиданд, пешниҳод карда шудаанд.

Муқарроти асосии тадқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои байнидонишгоҳии донишҷӯён ва аспирантҳо пешниҳод ва муҳокима карда шудаанд.

Коркардҳои пешниҳоднамудаи муаллиф то ба марҳилаи татбиқи амалӣ дар Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудаанд (санади татбиқ замима карда мешавад).

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Мазмуни асосии диссертатсия дар 11 мақолаи илмӣ, дар ҳаҷми умумии 3,4 ҷ.ҷ. нашр шудааст, ки

натичаҳои илмию амалии бадастомада, хулосаҳо ва пешниҳодҳоро пурра инъикос мекунанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия мантиқ, тартиби тадқиқот ва алгоритми ҳалли масъалаҳои гузошташударо инъикос мекунад. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва номгӯи адабиёти илмӣ, ки аз 189 сарчашмаро дар бар мегирад, иборат аст. Рисолаи дар 176 саҳифаи матни компютерӣ пешниҳод гардида, аз 6 расм, 4 диаграмма ва 27 ҷадвал иборат аст.

Дар муқаддима хусусиятҳои назариявӣю методологии мавзӯи мавриди таҳқиқ, аҳамияти он, дараҷаи омӯзиш, ҳадафҳо, вазифаҳо ва объекти тадқиқот асоснок карда шудааст.

Дар боби якум «Асосҳои назариявӣ ва моҳияти сармоягузорӣ ҳамчун самтҳои афзалиятноки баланд бардоштани самаранокии иқтисодии истеҳсолоти кишоварзӣ» моҳияти иқтисодии сармоягузориҳо, асосҳои назариявии равандҳои сармоягузорӣ баррасӣ гардида, ҷанбаҳои асосии ҷалби сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ ва таҷрибаи хориҷии маблағгузорӣ ба истеҳсолоти мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Дар боби дуюм «Таҳлили иқтисодии сармоягузорӣ ва самаранокии истифодаи он дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳолат ва тамоюлҳои рушди кишоварзии ҷумҳурӣ, сармоягузорӣ ба соҳа ва самарасоҳаи истифодаи сармоягузорию воқеӣ ба соҳаи кишоварзӣ таҳлил карда шудааст.

Дар боби сеюм «Роҳҳои баланд бардоштани самаранокии истифодаи сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон» масъалаҳои танзими давлатии сармоягузориҳо ҳамчун шартҳои рушди босамари истеҳсолоти кишоварзӣ таҳқиқ гардида, роҳҳо ва механизмҳои асосии ҷалби сармоягузорӣ ва нақши бонкҳо дар инкишофи лизинг ҳамчун шакли самарасоҳаи сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ асоснок карда шудааст.

Дар хулоса ва пешниҳодот натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ ҷамъбаст карда шудааст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

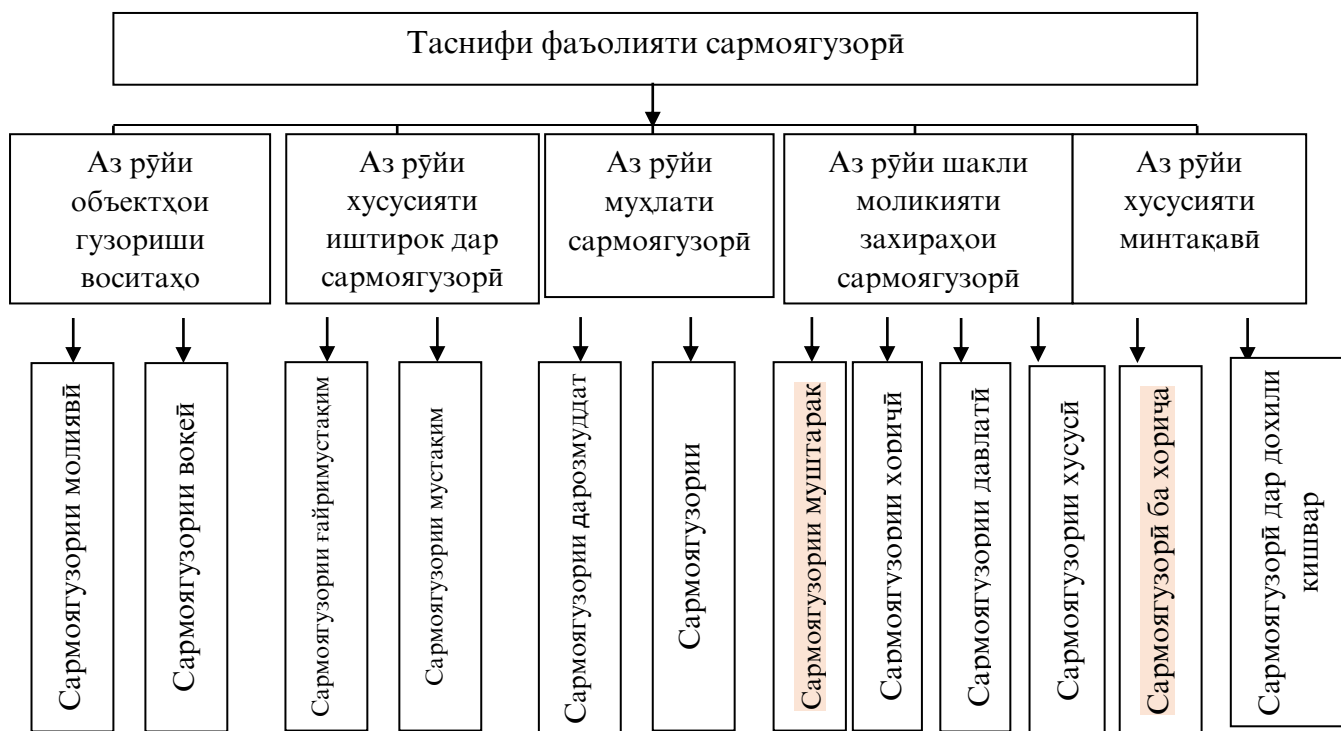
Дар боби якум «Асосҳои назариявӣ ва моҳияти сармоягузорӣ ҳамчун самтҳои афзалиятноки баланд бардоштани самаранокии иқтисодии истеҳсолоти кишоварзӣ» муаллиф дар ҷорҷубаи омӯзиши асосҳои назариявӣ – методологӣ, моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ ҷанбаҳои асосии ҷалби сармоя ва таҷрибаи хориҷии сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзиро баррасӣ намудааст.

Муаллиф чунин қайд менамояд, ки раванди сармоягузорӣ омилҳои рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳар як мамлакат ба ҳисоб меравад. Ба масъалаҳои

фаъолгардони фаъолияти сармоягузорӣ дар кишварҳои муттарақӣ ва аз ҷиҳати инноватсионӣ рушдкарда дар сатҳи мақомоти болоии идоракунии давлатӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир карда мешавад. Дар робита ба таваҷҷуҳи зиёд зоҳир намудан ба раванди сармоягузорӣ бо он рабт дорад, ки рушди номукамали фаъолнокии фаъолияти сармоягузорӣ ҳамчун таҳдид ба амнияти озукаворӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ иқтисодиёти миллӣ маънидод мегардад. Захираи тақондиҳандаи рушди истехсолот маҳз сармоягузориҳои инноватсионӣ буда, ба ташкили истехсолоти рақобатпазир суръат бахшида, сифат ва суръати баланди рушди иқтисодиётро таъмин менамоянд.

Омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии олимони хориҷӣ ва ватанӣ нишон дод, ки “сармоягузорӣ” унсурҳои зеринро дар бар мегирад: Самти захиравӣ ва харочотӣ; истифодаи воситаҳои сармоягузориҳои мақсаднок ташаккул ёфта; самаранокии фаъолияти сармоягузорӣ бо назардошти мувофиқати онҳо ба захираҳо; нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва таъҷилҳои онҳо; мавҷудияти хатарҳо ва номуайяни дар пешгӯии натиҷаҳои бадастовардашаванда.

Ба тақия дар гуфтаҳои боло сармоягузориҳо ҳамчун раванди мақсадноки истифодаи захираҳои молиявӣ, моддӣ ва потенциалии интеллектуалӣ ба самтҳои гуногуни фаъолият бо мақсади рушди онҳо ва ба даст овардани фоида ва ё тавсиф додан мумкин аст. Ин мавҳуми сармоягузорӣ асоси тадқиқоти моро ташкил медиҳад.

Расми 1. - Таснифи фаъолияти сармоягузорӣ [6. С.198]

1. Аз рӯйи объектҳои маблағгузоришаванда:

Сармоягузориҳои воқеӣ – ин гузориши воситаҳо бо мақсади ба даст овардани ҳама намудҳои дороиҳои ғайримолиявӣ (истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолӣ) мебошад. Суръати афзоиши иқтисодӣ ва ташаккули таносуби байнисоҳавии такрористеҳсолкунии маҷмӯи истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба маблағгузориҳои воқеӣ вобаста аст. Дар зери таъсири сохторҳои соҳавӣ, технологӣ ва сармоягузорӣ (маблағгузориҳои асосӣ ташаккули таносуби байнисоҳавӣ сурат мегирад. Маблағгузориҳои воқеӣ ба рушди такрористеҳсол таъсир расонида ва истеҳсоли нисбатан зиёди маҳсулоти умумии ҷамъиятиро бо назардошти ҳамаи намудҳои ин сарватҳо — меҳнатӣ, иттилоотӣ, моддию техникӣ, таъмин мекунад.-

2. Аз рӯйи хусусияти иштирок дар раванди сармоягузорӣ:

- дар интиҳоби объектҳои сармоягузорӣ ва маблағгузорӣ агар сармоягузор бевосита иштирок наояд сармоягузориҳои муस्ताқим номида мешавад. Баъзе таҳқиқотчиён ва истеҳсолотчиён сармоягузориҳои воқеиро ба сармоягузориҳои муस्ताқим мансуб медонанд, ки бо моҳияти иқтисодии ва таърифи пешниҳоднамудаи олимони америкой мухолоф аст. Ба ақидаи муҳақиқони илми иқтисод сармоягузориҳои муस्ताқим гуфта гузориши воситаҳоеро мефаҳманд, ки агар он ба 10%-и сармояи объекти сармоягузоришаванда баробар бошад. Дар ҳолати сармоягузориҳои хориҷӣ дар амалияи ҷаҳонӣ меъёри интиҳоб шудааст, ки он ба 25%-и сармояи ширкат баробар аст. Ба сармоягузориҳои муस्ताқим сармоягузориҳоеро таалуқ медонанд, ки зиёда аз 25% сармояи объекти сармоягузориро ташкил медиҳад [4. С.72]. Намудҳои зерини сармоягузориҳои воқеӣ гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст:

-сармоягузорӣ ба сохтмони ва иншоотӣ ҷадид;

--мустақкам намудани иқтидорҳои истеҳсолии объектҳои сармоягузорӣ;

-таҷдид ва навкунии техникий истеҳсолоти мавҷудбуда;

-ба кор андохтани таҷҳизот, биноҳо ва иншоотҳо аз кормонда.

Аз рӯйи давраҳои сармоягузорӣ:

– *Сармоягузориҳои кӯтоҳмуддат* – сармоягузорӣ ба объектҳо ба мӯҳлати на бештар аз як сол мебошад (масалан, пасандозҳои кӯтоҳмуддат, харидорӣ намудани сертификатҳои амонатии кӯтоҳмуддат ва ғайра).

– *Сармоягузориҳои дарозмуддат* – сармоягузориҳои мебошанд, ки таъиноти ғаритичоратӣ доранд ва барои молиякунонӣ, ташкил, зиёд намудани ҳаҷми объектҳои сармоягузоришаванда ва ба даст овардани активҳои ғайригардон ба муддати зиёда аз як сол истифода бурда

мешаванд.

3. Аз рӯйи намуди моликияти захираҳои сармоягузорӣ:

– *Сармоягузориҳои хусусӣ* - сармоягузориҳои мебошанд, ки моликияти давлатӣ нестанд ва аз тарафи шахрвандон ва субъектҳои соҳибкории хусусӣ маблағгузорӣ карда мешаванд;

– *Сармоягузориҳои давлатӣ* - сармоягузориҳои мебошанд, ки бо воситаи мақомоти давлатӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ (бюджет, фондҳои ғайрибюджетӣ маблағгузориҳои корхонаҳо) истифода бурда мешавад – ба категорияи сармоягузориҳои давлатӣ дохил мешавад.

– *Сармоягузориҳои хориҷӣ* – аз ҷониби шахсони алоҳида, ташилоту ширкатҳо ва ё давлатҳои хориҷӣ ба иқтисодиёти дигар мамлакатҳо гузориши воситаҳои молиявӣ ба амал меояд. Сармоягузориҳои хориҷӣ метавонанд шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии хориҷӣ, давлатҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ бошанд.

4. Гурӯбаниҳои ҳудудӣ:

– Истифодаи воситаҳои пулӣ ба объектҳо дар қаламрави ҷумҳурӣ – ҳамчун сармоягузориҳои дохилӣ

– Истифодаи воситаҳои пулӣ аз хориҷи кишвар ба объектҳои сармоягузорӣ – ҳамчун сармоягузориҳои хориҷӣ.

Ба андешаи мо, таснифи овардашудаи фаъолияти сармоягузорӣ, хусусиятҳои асосӣ ва муҳими сармоягузориҳои инъикос мекунад. Новобаста ба хусусиятҳои муҳими овардашуда, он метавонад ҳангоми гузаронидани таҳқиқотҳои илмӣ васеътар карда шавад.

Ҷадвали 1. - Андешаи олимони оид ба муайян кардани самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ

№	Олимон	Солҳо	Нуқтаи назар
Олимони рус			
1	Н.И. Холод, И.А. Минаков, О.Ф Лопатина	1995	Бо ақидаи баъзе аз иқтисоддонҳо (Н.И. Холод, И.А. Минаков, О.Ф Лопатина) розӣ шудан мумкин аст, ки ба андешаи онҳо самаранокии истеҳсолоти ҷамъиятӣ – ин категорияи калидии назарияи иқтисодӣ мебошад, ки ҳамчун муқоисаи натиҷаҳои истеҳсолот бо хароҷоти меҳнати ҷамъиятии ба даст овардани онҳо, таносуби ҳаҷми арзишҳои истеъмолӣ офаридашуда бо хароҷоти умумии меҳнати зинда ва ҷамъияти муайян карда мешавад [11.С.233].

2	Л.И. Абалкин	1994	Вазифаҳои нисбатан васеи самаранокиро Л.И. Абалкин пешкаш намуда, тасдиқ мекунад, ки самаранокӣ дар худ шаклро тачассум мекунад, ки тавассути он қонуни умумии сарфаи вақт амал менамояд ва зоҳир мегардад, самаранокиро ҳамчун «ба даст овардани самараи муайян ба воҳиди захираҳои истифодашуда» тавсиф мекунад [1.С.9-11].
Олимони тоҷик			
1	Каюмов Ф.К.	1992	Натиҷаи ниҳии истехсолоти ҷамъиятӣ (самара), дар шакли нисбатан умумишуда, аз ҷиҳати миқдорӣ ва сифатӣ дар ҳаҷми даромади миллий ифода меёбад. Дар он аслан ҳамаи омилҳои гуногун, ки натиҷаҳои истехсолотро муайян мекунанд, инъикос меёбанд [6.С-66].
2	Асроров И.А.	1984	Низоми нишондиҳандаҳо ҷанбаҳои гуногуни раванди истехсолотро тавсиф мекунад. Дар динамика онҳо доир ба тақмили ҷузъҳои таркибии раванди истехсолот - техника, технология, ташкили истехсолот, самаранокии он маълумот медиҳанд [2.С-322].
3	Шарифов З.Р.	2008	Критерияи асосии қонеъ гардондани самарасоҳаи талаботи ҷамъият ва шахс - ин истифодаи нисбатан сарфакоронаи захираҳои мавҷуда мебошад [12.С-131].
4	Носиров Р.	2018	Ҳангоми муайян намудани самараи иқтисодии кишоварзӣ хусусиятҳои онро нисбат ба дигар соҳаҳои хоҷагии қишлоқ ба назар гирифтани лозим аст.
5	Қудратов Р.Р.	2005	Ба андешаи профессор Қудратов Р.Р. чунин афзоиши омилҳо ба назар гирифта мешаванд, масалан дар ҳолати маблағи ибтидоии сармоя, афзоиши сармоя ва давраҳои вақтӣ, ки дар муддати он сармоягузориҳои мустақим анҷом дода мешаванд [7.С-33].
6	Пиризода Ҷ. С.	2002	Академик Пиризода Ҷ.С. қайд мекунад, ки усулҳои муайян кардани самаранокии истифодаи техникаи нави кишоварзӣ, инчунин як қатор тавсияҳои методии соҳавӣ оид ба муайян кардани самаранокии иқтисодии истифодаи захираҳои сармоягузорӣ таҳия карда шудаанд [9.С-33-35].
7	Қудратова Ф.Р.	2021	Дар соҳаи тадқиқот саҳми назаррасро Қудратова Ф.Р. гузоштааст, ки зимнан самаранокии истехсолоти кишоварзӣ ба дараҷаи ҳосилхезии замин низ вобаста аст. Вале корхонаҳои барномаи корхонаҳои давлатӣ оид ба баланд бардоштани ҳосилхезии замин мунтазам иҷро карда намешавад [8.С-27-33].
Назари муаллиф			
1	Хусусияти сармоягузориҳо дар он ифода меёбад, ки самараи таъбиқи онҳо фавран зоҳир намегардад. Ҳамчун маҷмӯи падидаҳо ва равандҳои мураккаб раванди сармоягузориҳо метавон шарҳ ба марҳилаҳо тақсим кард.		

Сарчашма:Таҳияи муаллиф.

Ин принцип ба иқтисодиёти анъанавӣ хос аст, дар вақти муайян намудани арзиши сармоя ва хароҷоти он номуайяни ва ихтилофҳо ба вучу меоянд, ки асосан ба сохт ва шакли истеҳсолот ва арзи иловашуда вобастаанд. Бештари таҳқиқоти назариявӣ ва амалии олимони хориҷӣ, ки ба сармоягузори соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт таҳқиқоти илмӣ бурданд ба ҳамин масъалаҳо бахшида шудаанд. Тибқи ақидаи олимони хориҷӣ ду муносибати ба ҳам монанд мавҷуд аст. Тибқи муносибати аввал, арзиши сармоя дар дилхоҳ давра (маҳсулоти ниҳоии он) бо хароҷоти муносиби рентаи замин ё хароҷоти истифодабарандаи объекти сармоягузори муқоиса карда мешавад, ки онҳоро метавон бо меъёрҳои фоизӣ, пардохтҳои амортизатсия, андозҳои дахлдор ва нархҳои харид муайян кард. Захираи интизории сармояи корхона бо роҳи баробар кардани маҳсулоти ниҳой ва хароҷоти истифодабаранда муайян карда мешавад. Тахмин карда мешавад, ки захираи воқеӣ ё дар натиҷаи раванди истеҳсолот, ё дар натиҷаи арзиши муқоисаи даромад ба хароҷот муайян карда мешавад.

Тибқи муносибати дуюм арзиши сармоягузориҳои ниҳой бо роҳи муқоиса бо нархи хариди онҳо муайян карда шуда, ҳангоми дар бозори дуюмдараҷаи сармоя хӯқуқи сармоягузори карданро тавасути фуруши қоғазҳои қиматнок ба даст овардан амалӣ мегардад [53. С.388].

Дар кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафта, сармоягузорон гузориши воситаҳои худро боз медоранд, агар нархҳо аз хароҷоти миёнаи дарозмуддат зиёд бошанд. Аз тарафи дигар, бо мақсади бартарафсозии талафоти амалиёти асосӣ сармоягузор метавонад муддати тӯлонӣ дар фуруши қоғазҳои қиматнок ширкат варзад, дар ҳоле, ки нархҳо аз хароҷоти миёнаи дарозмуддат паст бошанд.

Вобаста ба маълумоти болозикр ва бо назардошти хусусиятҳои фаъолияти сармоягузори дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба мафҳумҳои бебозгашти сармоягузори муфассалтар тавачҷӯҳ кард. Фикреро боял дақиқ кард, ки хароҷоти сармоягузори метавонад бе бозгашт бошад. Дар ҳолати ба корхона, истеҳсолот ё ширкати мушаххас равона сохатни маблағҳои сармоягузори онҳо ба ба хароҷоти бебозгашт табдил меёбанд.

Қисми зиёди сармоягузориҳо тибқи таблиғи молу маҳсулот ба истеҳсолот ё як ширкати мушаххас нигаронида шудаанд ва онҳо наметавонанд бозпас гарданд, яъне хароҷоти бебозгашт мебошанд. Аз нуқтаи назари дигар, корхонаи кишоварзӣ ё коркард – ин истеҳсолкунандаи намуди муайяни маҳсулот аст. Азбаски чунин корхонаро

ба дигар шахс фурӯхтан мумкин аст, харочоти сармоягузорӣ дар ин ҳолат чуброн карда мешавад.

Барои баҳодиҳии самаранокии гузориши воситаҳои сармоягузорӣ усулҳои мухталифи муайянкунии онҳо мавҷуд аст, ки аз онҳо усулҳои зерин мушаххастар мебошанд:

– усули арзиши ҷорӣ, муқоисаи тамоми воситаҳои сармоягузориро бо нархҳои ҷорӣ, инчунин бо ҳаҷми сармоягузорӣ ифода мекунад;

– усули даромаднокии сармоягузорӣ, ки чуброни арзиши аслии сармоягузорӣ ифода менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти сармоягузорӣ тибқи қонунгузориҳои умумии давлатӣ ва бо низоми санадҳои меъёрии махсуси сатҳи ҷумҳуриявӣ ва идоравӣ танзим карда мешавад.

Ба гурӯҳи аввали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ инҳо дохил мешаванд: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси андоз, Кодекси меҳнат қонунҳо дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ, дар бораи гарав, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, назорати гумрукӣ ва танзими асбоб, муносибатҳои иҷоравӣ ва сугуртавӣ ва ғайра.

Ба гурӯҳи дуюми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қонунҳои дохил мешаванд, ки раванди сармоягузориро ба танзим мебароранд, яъне раванди татбиқ ва бамаълумбарории сармоягузориҳо ба монанди Қонуни ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сармоягузориҳо ва ғайра.

Тибқи андешаҳои боло давлат сиёсати сармоягузориро муайян ва амалӣ менамояд. Сиёсати сармоягузориҳои давлат дар соҳаи кишоварзӣ ба ҳифз ва нигоҳдории иқтисодии мавҷудаи истеҳсоли нигаронида мешавад. Воситаи асосии бамаълумбарории сиёсати сармоягузориҳои давлат дар соҳаи кишоварзӣ дар заминаи навкунии иқтисодҳои истеҳсоли ва истифодаи инноватсия ҳамчун мучаҳазкунии техника ва технологияҳои нав, ташкили лоиҳаҳои сармоягузориҳои зуд натиҷадиданда мебошанд. Дар соҳаи кишоварзӣ давлат метавонад бо сиёсати сармоягузорӣ хоҷагиҳои зотпарварӣ ва тухмпарварӣ, соҳаи коркард ва нигоҳдории маҳсулоти кишоварзӣ, бунёди инфрасохтори иҷтимоии деҳотро дастгирӣ намояд.

Механизмҳои қабул ва амалӣ намудани сармоягузорӣ, дар таҷрибаи байналмиллалӣ дар се марҳила амали мешавад (иҷроиши пеш аз сармоягузорӣ, асосӣ, истеҳсоли).

Барои расидан ба ҳадафҳои асосӣ ва марҳилаҳои дигар марҳилаи аввал аҳамияти хос дорад, ки он ба се давраҷудо мешавад:

- Масъалаҳои маблағгузорӣ дар даври аввал, ки имконияти татбиқи идеяи лоҳияро мусоид меорад, амалӣ мешавад;

- Омузиши муҳити рақобатпазирии талабот бо молҳо, хизматрасониҳо, инчунин ҳалли қазияҳои техникӣ барои объекти оянда дар марҳилаи дуум маблағгузорӣ карда мешавад.

- Интихоби на камтар аз се таклифи алтернативӣ бо иштироки ширкатҳои машваратӣ оиди интихоби вариантҳои лоиҳавӣ дар марҳилаи сеюм амалӣ карда мешавад.

Натиҷаҳои боби аввалро чамбаст намуда, бояд таъкид кард, ки сармоягузорӣ унсурҳои марказии рушди иқтисоди миллӣ ва бахшҳои он мебошад. Маҳз сармоягузориҳои босуръат афзоянда дар асоси инноватсия дар соҳаи кишоварзӣ истеҳсолоти рақобатпазирро ба вуҷуд оварда, дар баробари ин рушди устувори иқтисодиро таъмин мекунанд.

Таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ нишон дод, ки онро дар шароити равнақи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурдан имконпазир мебошад. Аз назарии мо, зарур аст, ки диққати бештар ба танзими давлатии соҳаи кишоварзӣ равона шавад. Устувор кардани ҳаҷми сармоягузориҳои бучетӣ, ба роҳ мондани интихоби озмунӣ барои субсидияҳои давлатӣ, таъсиси квотаҳо ва дигар имтиёзҳо, ҳамчунин амалӣ кардани сармоягузорӣ бо назардошти маҳсулот ва бехтар кардани механизмҳои қарз лозим аст.

Ҷалби Бонки миллии Тоҷикистон ва ё бонкҳои тиҷоратӣ барои сармоягузорӣ ба истеҳсолоти соҳа дар мавқеъгирии нисбатан устувори онҳо дар мисоли Робобанки Ҳоланд дар дастгирии молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ мусоидат менамояд.

Дар **боби дуум** “Таҳлили потенциалии сармоягузорӣ ва самаранокии истифодабарии он дар соҳаи кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳлил шудааст. Дар он шароитҳои ҷорӣ ва тамоюли рушди соҳа, аз он ҷумла баҳодиҳии ҷалби сармояҳо ва самаранокии истифодаи онҳо дар соҳаи кишоварзӣ баррасӣ шудааст.

Ислоҳоти иқтисодие, ки аз охири солҳои 90-ум гузаронида шуд, ба диверсификатсияи иқтисодиёт, бехтар намудани фазои сармоягузорӣ ва рушди соҳаҳои нав ниёз дошт. Аммо барои ноил шудан ба рушди устувор ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум муносибати комплексиро талаб мекард. Вале тавре қайд намудем он замон бар асари сохтори ғайриоқилонаи иқтисодиёт ҷойгиркунии нодурусти қувваҳои истеҳсолӣ ба амал омадаанд.

Аз ҷумла бунёди корхонаҳои саноати вазнин ва самти онҳо ба тавлидоти маҳсулот барои таъиноти истеҳсолӣ, зарурати таъмини кооперативии маводи моддӣ ва ҷузъҳои маҳсулот аз дигар кишварҳо ба миён овард, ки дар навбати худ тавлидоти саноатиро аз воридоти ҷузъҳои

истеҳсолӣ аз хориҷи давлат комилан вобаста гардонд. Инчунин истифодаи нокифояи ашёи хом ва заминаи захираҳои ватанӣ дар истеҳсолоти моддӣ барои рушди иқтисоди соҳавӣ монеаи ҷиддӣ эҷод намуд.

Бо вучуди шароити мусоиди табию иқлимӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтидори баланди захираҳои заминро надорад.

Ҳамзамон, созмон додани афзалиятҳои рақобатпазирии минтақавӣ бо тарзи дастгирии дуруст ва сармоягузори давлатӣ, шартҳои асосии мусоидат ба соҳаи кишоварзии кишвар аст, то аз бӯҳрон раҳҳо ёфта, соҳаи мазкур рушд кунад.

Бар асоси маълумоти расмӣ, масоҳати заминҳои кишоварзӣ ба 3666,4 ҳазор гектар расида, ки тахминан 18,3 дарсади он аз замини қорам (661,0 ҳазор гектар) иборат аст. Инчунин барои хӯроки чорво 2814,8 ҳазор гектар заминҳои кишоварзӣ ташкил дода ҳосилхезии он ниҳоят баланд мебошад. Аз соли 2010, дида шуда истодааст, ки заминҳои кишоварзӣ бо суръат хориҷ мешаванд, ки ин асосан тавассути хориҷ кардани ҷарогоҳҳо аз гардиши кишоварзӣ ва гузаронидани он ба категорияи заминҳои захиравӣ, амалӣ мешавад.

Сабоби асосии ғайри қобили талабот будани заминҳои кишоварзӣ ин вазъияти душвори молиявии истеҳсолоткунандагони мол дар дехот мебошад. Ба категорияи эҳтиётӣ ё худ захиравӣ гузарондани заминҳои кишоварзӣ асосан ба минтақаҳои доманакӯҳҳо ва пеш аз ҳама ба минтақаҳои кӯхсори кишоварзӣ хос мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи кишоварзӣ 24,1 ММД –ро (ба ҳолати соли 2022), ташкил дода, аз он ҷумла 50-55% талаботи аҳоли ба озуқа дар ин соҳа истеҳсол мешавад. Кӯҳҳо 93% масоҳати мамлакатро ташкил медиҳанд, ҳол он ки масоҳати заминҳои кишоварзӣ 3,2% масоҳати умумиро ташкил медиҳад.

Дар давоми се даҳсола шумораи зиёди заминаҳои обӣ аз худшуда баландии сатҳи таъминнокӣ бо заминҳои қорӣ ба ҳар як сари аҳоли кам шуда истодаанд.

Нишондиҳандаҳои ҷадвали 2 нишон медиҳанд, ки ҳаҷми асосии маҳсулот дар хоҷагиҳои аҳоли 74,8% дар Вилояти мухтори қуҳистони Бадахшон 98,1%, дар вилояти Хатлон – 84,4%, дар вилояти Суғд – 68,9% ва дар хоҷагиҳои шаҳри Душанбе ва НТҶ — 62,2% ташкил медиҳад.

Комплекси агросаноатӣ элементҳои асосии рушди иқтисодии мамлакат мебошад. Соҳаи кишоварзӣ ва соҳаи қорқарди (КАС) вазифаҳои асосии иқтисодӣ- иҷтимоии мамлакатро мебозад. Дар ин соҳаҳо 24% шумораи умумии аҳоли қор мекунад.

Чадвали 2. – Истехсоли маҷмуи маҳсулоти кишоварзӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо млн. сомонӣ

Номгӯй	Ҳаҷми маҷмуи маҳсулот дар январи соли 2023 (бо %)	Ҳаҷми маҷмуи маҳсулот дар январи соли 2023 (бо нархҳои қиёсии соли 2022)	Вазни қиёсӣ бо фоиз			
			Ҳаҷми маҷмуи маҳсулот дар январи соли 2023, бо % нисбат ба январи соли 2022	Ҳоҷа-гиҳои ҷамъиятӣ	Ҳоҷагиҳои деҳқонӣ	Ҳоҷагиҳои аҳоли
Ҳаҷми маҷмуи маҳсулот - ҳамалӣ	972,6	874,4	105,7	18,8	6,4	74,8
ВМКБ	13,5	13,4	103,0	-	1,9	98,1
Вилояти Суғд	379,8	326,6	105,1	25,0	6,1	68,9
Вилояти Хатлон	391,6	374,9	104,3	7,2	8,4	84,4
НТҚ	187,7	159,5	110,6	34,8	3,0	62,2
растанипарварӣ	6,8	5,2	95,3	64,4	18,5	17,1
ВМКБ	-	-	-	-	-	-
Вилояти Суғд	1,6	1,5	124,3	56,3	26,5	17,2
Вилояти Хатлон	5,0	3,5	102,0	68,1	15,2	16,7
НТҚ	0,2	0,2	22,9	63,1	14,5	22,4
чорводорӣ	965,8	869,2	105,7	18,5	6,4	75,1
ВМКБ	13,5	13,4	103,0	-	1,9	98,1
Вилояти Суғд	378,2	325,1	105,0	24,8	6,0	69,2
Вилояти Хатлон	386,6	371,4	104,3	6,6	8,3	85,1
НТҚ	187,5	159,3	111,2	34,7	3,0	62,3

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Вазни иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе - 2023. -С.162.

Ба назари мо, бо назардошти афзоиши босуръати аҳоли, чунин суръати афзоиш ба ҳадафҳои стратегӣ мувофиқат намекунад.

Чадвали 3. – Динамикаи истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳар сари аҳоли (кг)

Номгӯйи солҳо	Солҳо					2022 бо% нисбат ба 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Ғалладона	141,5	152,2	165,0	161,8	169,4	119,7
Картошка	106,8	107,9	108,7	106,2	108,4	101,5
Сабзавот	234,7	236,7	263,5	264,9	265,7	113,2
Полезӣ	71,1	76,1	80,5	83,5	85,1	119,7
Меваҷот ва буттамеваҳо	49,6	51,4	49,7	45,3	74,0	-94,8
Ангур	26,8	26,8	25,4	27,3	28,0	104,5
Гушт (дар вазни забҳшуда)	14,5	14,8	16,0	16,7	17,3	119,3
Тухм (дона)	49,9	78,7	104,5	107,4	108,2	2,2 раз

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кишоварзии ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 2023. - С.15.

Бо назардошти он, ки дар ҷумҳурӣ барои тараққӣ додани истеҳсоли озукавории худӣ чораи алтернативӣ мавҷуд нест, давлат чихати рушди афзалиятноки комплекси агросаноатӣ, ҳамчун кафили амнияти озукавории он маблағ ҷустуҷӯ намуда, шароит фароҳам овардааст. Ба шарофати тадбирҳои андешидашуда, ибтидо аз соли 2000 дар ҷумҳурӣ истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳар сари аҳоли тадричан афзоиш ёфта истодааст (ҷадвали 3.).

Ҷадвали 4. – Динамикаи майдони заминҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳо солҳои 2018-2022 (ҳазор гектар)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2022 бо% нисбат ба 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Майдони умумии замин	1437,9	1437,9	1437,9	1437,9	1437,9	100
Заминҳои кишоварзӣ дар мачмуъ	3669,4	3674,1	3673,6	3666,4	3665,8	-99,9
Аз он ҷумла:						
Майдонҳои кишт	659,0	663,9	661,9	661,0	659,8	100,1
Ниҳолҳои бисёрсола	150,9	152,8	153,8	154,7	155,0	102,7
Майдони алафзорҳо	15,8	15,8	16,2	16,2	16,2	102,5
Чарогоҳҳо	2818,0	2820,8	2821,7	2814,8	2817,1	-99,9
Бакорхобида	25,9	20,6	20,0	19,8	19,8	76,4

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кишоварзии ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 2023. -С.22-25.

Дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ 50 фоизи ҷойҳои корӣ ва 70 фоизи мардуми камбизоатро соҳаи кишоварзӣ таъмин менамояд.

Маълумоти ҷадвали 4. нишон медиҳад, ки вазъи истифодаи замин дар солҳои охир чандон самаранок намебошад. Ҳамин тариқ, дар давоми солҳои 2018-2022 майдони умумии заминҳои кишоварзӣ коҳиш ёфтааст. Сабаб дар он аст, ки як қисми замини қорам барои сохтани биноҳои шахсии истиқоматӣ ба ихтиери, аҳоли дода шудааст.

Соли 2022 сармоягузори аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ 60% афзоиш ёфтааст. Соли 2022 маблағгузори аз бучаи давлат 761,4 млн. сомонӣ ба соҳаи кишоварзӣ ташкил дод, кинисбати соли 2018 саршумори чорво зиёдшуда истодааст аз он ҷумла саршумори чорвои калони шохдор 5,0%, чорвои хурди шохдор 93%, асп 4,6%, ҳамаи намудҳои паррандаҳо 81,3%, оилаи занбурҳо 17,1% афзоиш ёфтааст. Дар ин давра саршумори хар бошад, ба 4,5% кам гардидааст.

Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки байни минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ вилояти Хатлон дар ҷойи аввал меистад.

Баҳодиҳиит афзоиши марҳилаҳои гуногуни лоиҳа, таҳлилий умумӣ, оғозномаи лоиҳа, ки кафолатнокии он ва манбаҳои молиявиро таъмин менамояд ба даст оварда мешавад.

Ҷадвали 5. – Динамикаи саршумори ҳайвонот дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2018-2022

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2022 бо % нисбат ба 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
1.Чорвои калони шохдор	2327,0	2362,0	2391,0	2468,0	2473,0	105,0
2.Аз он ҷумла гов:	120,7	122,7	124,7	129,0	131,0	108,6
2.1.Чорвои хурди шохдор (бузу гусфанд)	5620	5686,0	5797,0	6052,0	6140,0	109,9
2.2.Асп	80,8	81,3	82,6	83,8	84,5	104,6
2.3.Ҳамаи намуди парандаҳо	6636,0	9036,5	9782,7	11117,7	12030,0	101,0
2.4.Аз саршумори умумӣ	26,8	27,2	27,4	26,1	27,0	101,0
2.5.Чорвои калони шохдор кутозҳо	136,7	136,0	133,1	131,2	130,5	95,5
2.6.Оилаи занбурҳо	223,3	231,7	236,0	257,2	261,4	117,1

***Манбаъ:** ҳисоби муаллиф аз рӯи маълумоти Агентии омили Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кишоварзии ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 2023. –С.255-267.

Зиёд кардани ҳам субсидияҳо ва ҳам сармоягузориҳои асосӣ метавонад ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ кӯмакҳои иловагӣ расонида, ба соҳаи кишоварзӣ роҳҳои нави даромадноки фароҳам оварад. Нишондиҳандаҳо нишон медиҳанд, ки субсидияҳои ҷудонамуда ба зиёдшавӣ дар ҳаҷми 3-4% даромаднокии ташкилотҳои кишоварзиро таъмин мекунанд.

Ин арзишгузориҳо бо додани натиҷаҳои наздик тавассути таҳлилҳои муфассал ва коркардҳои пешакӣ, ба баҳогузориҳои ниҳоеи лоиҳа кӯмак мерасонанд, ки имкон медиҳад, марҳилаҳои гуногуни лоиҳаро чун музди нақш дошта бошад. Бинобар ин, дар ин раванд, арзишгузориҳои марбут ба ҳулосаи коркардашударо масъулиятан ба инобат гирифтани муҳим аст, зеро онҳо метавонанд асоси мустаҳкам барои қабули қарорҳо оиди манобеъ ва ресурсҳо бошанд. Дар муваффақияти ниҳоеи лоиҳа нақши муҳим дастгирии дарозмуддат дар давраи амалигардонӣ аз тарафи маблағгузор таъмин мегарданд нақши муҳим мебошад. Омузиши аниқии марҳилаи лоиҳаҳо, асосноккунии қарори лоиҳавӣ, баҳои арзиши такроршаванда шабеҳи лоиҳа лоиҳа дар ҳудуди $\pm 15-16\%$ эътимоднок аст.

Инчунин, ширкатҳо, ташкилотҳо ва муассисаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои гуногун – аз ҷумла савдо, сохтмон, илму маориф ва фарҳанг бо шарикони хориҷии худ ҳамкорӣ мекунанд.

Беш аз нисфи гардиши савдои хориҷии ҷумҳурӣ (70 фоиз) ба давлатҳои дури хориҷӣ марбут аст, ки дар миёни онҳо бахши асли ба Чин, Русия, Туркия ва кишварҳои Осиёи Марказӣ тааллуқ дорад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон афзоиши мунтазами сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ хос мебошад, ки он бо рушди босуръати аксари бахшҳои иқтисодии минтақавӣ алоқаманд аст.

Ҷадвали 6. - Тақсими шумораи ташкилотҳо аз рӯи намуди фаъолияти иқтисодӣ ба ҳолати 1 январи соли 2022

Номгӯй	Шумораи ташкилотҳо		Аз онҳо вобаста ба намуди моликият		
	Воҳид	Бо% дар ҷамбаст	Давлатӣ ва маҳаллӣ	Хусусӣ	Омехта
Ҳамагӣ	48625	100	4563	37265	1163
Ҳоҷагии кишлок, шикор ва ҳоҷагии ҷангал	10252	21,0	256	4292	15
Истеҳсоли маҳсулоти озукаворӣ, аз ҷумла нушоқӣ ва тамоку	3658	7,5	3658	2162	84

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯи Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар соли 2022 тамоюли зиёд шудани маҳсулоти кишоварзӣ мушоҳида мешавад, чунин зиёдшавӣ дар ҳама ҳоҷагиҳои истеҳсоли, аз он ҷумла корхонаҳои кишоварзӣ, ҳоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва ҳоҷагиҳои аҳолиро дар бар мегирад.

Ҷадвали 7. - Динамикаи истеҳсоли навъҳои асосии маҳсулоти кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2018-2022. (тонна)

Номгӯи маҳсулот	Солҳо					2022 бо% нисбат ба 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Ғалладона ва лубиёгӣҳо (бо назардошти ҷуворимакка)	1933524	1647637	1895421	1926067	1952000	110,0
Пахтаи хом	300342	403008	396015	388804	403230	134,3
Картошка	964643	994433	1022545	1041316	1105400	114,6
Сабзавот	2119392	2182556	2479360	2597577	2610180	123,2
Полезӣ	641784	701263	756962	818829	8700050	135,3
Гушт	261927	272521	300182	327720	351520	134,2
Шир	983053	1000563	1020978	1042612	1105360	112,4
Тухм ҳаз. тонна	450284	725695	963065	1053450	1081230	2,4раза
Пашм	7638	7771	8017	8152	8740	114,4

***Манбаъ:** ҳисоби муаллиф аз рӯи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кишоварзӣи ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 2023. –С.139-160.

Тули солҳои 2018 – 2022 тамоми нишондиҳандаҳои истехсоли дар соҳа мувофиқи таҳлили ҷадвали 6. афзоиш ёфта истодаанд.

Маҳсулоти умумии кишоварзӣ ба 39 769,4 млн. сомонӣ дар соли 2022 аз онҷумла растанипарварӣ -28743,5 млн.сомонӣ, чорводорӣ -11025,5 млн.сомонӣ рост меояд. Нишондиҳандаҳои соли 2022 нисбат ба соли 2018 дар растанипарварӣ -29% ва чорводорӣ – 33,4% афзоиш ёфт.

Ҷадвали 8. – Воридоти сармоягузорӣ дар моҳҳои январӣ соли 2022-2023 аз рӯи минтақаҳо

Минтақаҳо	Сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ, млн. сомонӣ		Вазни қиёсӣ (ҳисса)-и минтақаҳо дар ҳаҷми умумии сармоя бо % ба ҳолати моҳи январ	
	2022	2023	2022	2023
Ҷумҳурии Тоҷикистон	530,8	761,4	100,0	100,0
ВМКБ	14,9	0,8	2,8	0,1
Вилояти Хатлон	106,5	100,6	20,1	13,2
Вилояти Суғд	80,8	88,6	15,2	11,6
ш.Душанбе	215,9	215,4	40,7	28,3
НТҶ	112,7	356,0	21,2	46,8

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. –С. 172.

Моҳи январӣ соли 2023 сармоягузорӣ ба капиталии асосӣ аз ҳамаи манбаҳои маблағгузорӣ 761,4 млн. Сомони истифода шуд, ки он 144,3%-и январӣ соли 2022 (бо нархҳои муқоисавӣ)-ро ташкил дод.

Воридгардии сармоягузорӣ дар моҳи январӣ соли 2023 аз рӯи минтақаҳо ташкил медиҳад: ВМКБ – 2,8 млн. сомонӣ ё 0,1%, вилояти Хатлон – 100,6 млн. сомонӣ (13,2%), вилояти Суғд – 88,6 млн. сомонӣ (11,6%), Душанбе – 215,4 млн. сомонӣ (28,3%), НТҶ – 356,0 млн. сомонӣ ё худ 46,8%-и ҳаҷми умумии маблағгузориҳо дар ҷумҳурӣ мебошад.

Таҳлили сохтори сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ аз рӯи шаклҳои фаъолияти иқтисодӣ нишон дод, ки ба самтҳои зерин ҷудо карда мешавад: зироаткорӣ ва сабзаваоткорӣ; парандапарварӣ (гушт/тухм). Ҳаҷми солонаи сармоягузорӣ 3653 млн. сомонино ташкил дода, дар қиёс ба соли 2022 он нисбатан баландтар аст. Ин нишондиҳанда аз он шаҳодат медиҳад, ки сармоягузорӣ ба кишоварзӣ нисбатан камтар мебошад ва аз ин лиҳоз, бояд роҳҳои нави ҷалби сармоя ҷустуҷӯ карда шавад.

Чадвали 9. – Сохтори сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ аз рӯйи шакли моликият дар соли 2023

Номгӯй	Январии соли 2023		
	Млн. сомонӣ	Вазни қиёсии шакли моликият дар ҳаҷми умумии сармоягузорӣ бо % нисбат ба моҳи январии соли 2023	Вазни қиёсии шакли моликият дар ҳаҷми умумии сармоягузорӣ бо % нисбат ба моҳи январии соли 2022
Сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ аз ҷумла аз рӯйи шакли моликият:	761,4	100,0	100,0
давлатӣ	400,4	52,6	42,8
хусусӣ	194,7	25,6	33,0
муштарак	24,2	3,2	0,2
хориҷӣ	142,1	18,6	24,0

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯйи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Вазъи иқтимоию иқтисодии ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С.173.

Ба ҳолати моҳи январии соли 2023 аз ҳаҷми умумии сармоягузорию ҷумҳурӣ аз рӯйи объектҳои табиноти истеҳсоли дар ҳаҷми 506,4 млн. сомонӣ ё худ 66,5% ва аз рӯйи объектҳои табиноти ғайриистеҳсоли дар ҳаҷми 255,0 млн. сомонӣ ё худ 33,5% сармоягузорию аз худ карда шудааст.

Чадвали 10. – Маълумот доир ба сармоягузорию хориҷӣ аз рӯйи шаклҳои фаъолияти иқтисодии корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022

Номгӯии намудҳои фаъолияти иқтисодӣ	Ибтидоии соли ҳисоботии сармоягузорию мустақим	Воридоти сармоягузорию мустақим	Сармоягузорию мустақим бозпасгардида	Арзиши сармоягузорию дар интиҳои дарвараи ҳисоботии сармоягузорию мустақим
ҳамагӣ:	3653794,6	342245,9	157083,6	3789144,2
Аз он ҷумла:				
Ҳочагии кишлок, шикор ва хизмат-расониҳои бо онҳо алоқаманд	2014,7	-	-	2014,7
Парвариши зироат, сабза-вотпарварию молӣ, боғдорӣ	139352,9	4999,9	4126,0	140226,8
Чорводорӣ	240,3	-	-	240,3
Мурғпарварӣ бо мақсади истеҳ-соли гушт	3920,3	914,9	100,8	4735,2
Моҳидорӣ	59,9	-	-	59,9

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯйи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кишоварзии ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – С.14.

Қобили зикр аст, ки соли 2023 мушоҳидаи афзоиши назаррас 1,6 маротиба дар ҳаҷми сармоягузорӣ ба қайд гирифта шуд. Дар ин давра, ба фондҳои асосӣ 530,8 млн. сомонӣ ду маротиба зиёд равона карда шуд, ки ин нишондиҳанда ба рушди иқтисодӣ таъсири шунаво дорад. Соли 2023, арзиши сармоягузорӣ ба ҳар сокини кишвар зиёда аз 1,5 ҳазор сомонӣ боло рафт, ки ин музаффарият давоми тамоюли устувори афзоиши сармояи асосиро нишон медиҳад (ҷадвали 10).

Аммо барои чуқуртар омӯхтани таъсири маблағгузорӣ ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот мо таносуби байни ҳаҷми маблағгузориҳои умумӣ ва натиҷаҳои кори корхонаҳои кишоварзӣ ноҳияҳои гуногуни ҷумҳуриро таҳлил кардем.

Мониторинги гузаронидашудаи натиҷаҳои амалигардонии корхонаҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва равандҳои сармоягузориҳои дар онҳо ба амалномада аз ҳамбастагии ҳаҷми сармоягузорӣ ва самаранокии истеҳсолот дар муддати мувофиқан давраи бузурги вақтӣ (солҳои 2018-2022) дарак медиҳад.

Марҳилаи калидии ҳифзи манфиатҳои миллӣ, инчунин таъмини устувориҳои иқтисодӣ ва озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон танзими дақиқи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ вобаста ба воридот ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ, ашёи хом ва озуқаворӣ мебошад. Аз сабаби нобаробари таъминоти озуқаворӣ дар тӯли панҷ соли охир, талафоти солони даромади воридотӣ аз 2,0 миллиард доллар то 2,5 миллиард долларро ташкил додааст. Мо чунин мешуморем, ки баррасии стратегияҳо дар соҳаи савдои хориҷии маҳсулоти кишоварзӣ бояд ба ташкили сохтори самаранокии содирот ва воридоти мол, таъмини мувозинати манфиатҳои давлат, истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагон равона карда шавад.

Бо таваҷҷӯҳ ба маълумотҳои, ки дар ҷадвали 10 оварда шудааст, метавон хулоса кард, ки иқдоми муҳим барои фаъол намудани раванди сармоягузорӣ, ин таъсиси механизмҳои дастгирии давлатии сармоягузорӣ барои рушди самаранокии соҳаи кишоварзӣ мебошад.

Ҳамчунин зарур аст, ки механизмҳои муассири пардохти бочҳои гумрукӣ ҷорӣ карда, воридоти маҳсулоти пастсифат ва пастсифат ва молҳои, ки барои онҳо имкони афзоиши истеҳсоли ватанӣ имконпазир аст, ба Тоҷикистон маҳдуд карда шавад. Сиёсати давлатӣ бояд хусусияти ҳимоягарӣ дошта бошад, ки на танҳо ба афзоиши даромади истеҳсолкунандагони маҳаллӣ, балки ба фароҳам овардани муҳити рақобат барои воридкунандагон нигаронида шудааст (ҷадвали 11).

Ҷадвали 11. – Динамикаи маблағгузори давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ (млн сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	2010	2015	2020	2021	2022	2022 нисбат ба 2010, бо
Ҳамагӣ хароҷоти буҷет	6712,62	16277,4	24812,5	29342,7	35338,9	526,4
Аз он ҷумла:						
Кишоварзӣ, хоҷагии чангал ва моҳидорӣ	92,6	353,4	612,9	768,4	1046,2	1129,8
бо % нисбат ба ММД	0,4	0,7	0,7	0,7	0,9	2,2
бо % нисбат ба хароҷоти умумии буҷет	1,4	2,17	2,47	2,62	2,95	2,1 маротиба
бо % буҷети тасдиқшуда	88,0	97,2	87,6	86,2	98,2	1,1
Ҳиссаи саноат дар ММД, бо %	13,8	21,5	22,6	23,1		1,7 маротиба

Сарчашма: таҳияи муаллиф аз рӯи маълумоти маҷмаи Омории солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Молия. -Душанбе, 2023. - С.37-38

Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки Ҳукумат тадбирҳои мухталифи ба тақвияти сиёсати сармоягузорӣ дар кишоварзӣ мусоидаткунандаро меандешад, вале дар баробари ин, натиҷаҳои ба дастмада то ҳол назаррас наабуда, ҷустуҷӯи роҳҳои нави ба соҳа ҷалб намудани сармояро талаб менамояд.

Дар боби сеюм “Роҳҳои баланд бардоштани самаранокии истифодаи сармоягузориҳо дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон” масъалаҳои танзими давлатии равандҳои сармоягузорӣ, механизмҳои ҷалби онҳо, аз он ҷумла рушди лизинг дар соҳаи кишоварзӣ баррасӣ шудаанд.

Амалигардонии сиёсати сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ дар он сурат амал бо мақсади таъмини рушди иҷтимоию иқтисодии давлат сиёсати сармоягузорӣ дар ҷорҷубаи танзим ваташвики равандҳои сармоягузорӣ таҳия гардад.

Ҳамкорӣ байни мақомоти давлатӣ дар сатҳи марказ ва маҳал аз он ҷумла мақомоти худидоракунии шаҳрӣ дар сиёсати рушди сармоягузори мамлакат амалӣ карда шавад, ки ин ҳамкориҳо дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби Парлумон, Президент ва Ҳукумати ҷумҳурӣ қабул гардидаанд, аз он ҷумла созишномаҳои ҳамкорӣ амалӣ карда мешаванд.

Ҳукумати Тоҷикистон ба ақидае он аст, ки барои рушди соҳаи кишоварзӣ, муҳим аст, ки муҳити мувофиқ барои ҷалби сармоягузорӣ таъмин карда шавад. Ташкили нави корӣ ва беҳтар намудани шароити зисти мардуми деҳот аз дастгирии воридшавии сармояи дохилию хориҷӣ вобастагии калон дорад.

Амалисозии сиёсати сармоягӯзорӣ якдафина набуд он мудати тулонӣ ва пурмарҳиларо дар бар гирифта таҳавуллоти амиқи ҳуқуқӣ, сохтори ва институтсионалӣ аз он ҷумла рушди инфрасохтори зарурӣ, истехсолӣ ва иҷтимоиро чи хеле, ки аён аст дар бар мегирад.

Тадбирҳои аз ҷониби ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти дахлдори давлатии ҷумҳурӣ оид ба муътадилгардонӣ ва рушди минбаъдаи мусбати истехсолоти кишоварзӣ андешидашавандаро аз рӯи таъминоти молиявии мувофиқи онҳо ба амал баровардан мумкин аст, чунки вобаста ба шароити касри захираҳои молиявӣ он дар аксар корхонаҳои кишоварзӣ метавонад мушкилӣ оварад.

Роҳи ҳалли ин масъала асоснок намудани он барномаҳои дахлдори ҷумҳуриивӣ мебошад, ки тибқи онҳо лоиҳаҳои сармоягузорию рушди соҳаҳои алоҳида, истехсолот ва ғайра дар корхонаҳои мушаххаси кишоварзӣ тартиб дода мешаванд ва мувофиқи онҳо дар асоси озмун барои сармоягузорӣ воситаҳои пулӣ дар ҳаҷми зарурӣ ҷудо карда мешавад.

Дар соҳаи кишоварзӣ ва идораи захираҳои оби нақши асосӣ “Барномаи сармоягузорию давлатӣ” барои солҳои 2018-2025, ки дар ҷадвали 12 оварда шудааст. Мувофиқ намудани хароҷоти давлатӣ дар сармоягузорӣ ба ҳадафҳои Стратегияи милли рушд то давраи 2030, мутаҳидсозии барномаҳои сармоягузорию давлатӣ ва барномаҳои дигар бо назардошти бартараф намудани камбудихо дар баланд бардоштани сармоягузорию давлати афзалияти асосӣ ба ҳисоб меравад.

Ҷадвали 12. - Хароҷоти солонии давлат ба соҳаи кишоварзӣ (ҳамаи вазорату муассисаҳо, ҳазор сомонӣ)

Номгӯӣ	2020	2021	2021/2020 бо сомонӣ	2021/2020 бо %	2020 нисбат ба ММД	2021 нисбат ба ММД
Маблағҳои бучетӣ, аз он ҷумла	211,4	222,1	10,7	5,0	0,2	0,2
Пардохти музди меҳнат	55,7	64,0	8,3	14,9	0,1	0,1
Сармоягузорию марказонидашуда	17,9	17,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Хизматрасонии коммуналӣ	41,2	-	-41,2	-100	0,0	0,0
Дигар хароҷотҳо	96,6	140,2	43,6	45,1	0,1	0,2
Барномаи давлатии сармоягузорӣ	548,9	492,7	-56,2	-10,2	0,6	0,5
Фондҳои махсуси ташкилотҳои бучетӣ	25,2	26,4	1,2	4,9	0,0	0,0

Сарчашма: Маълумоти агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати молия.

Аз чадвали 12 мушоҳида мегардад, ки дар оянда маблағи асосии сармоягузорӣ ба дастгирии истехсолоти кишоварзӣ дар заминаи рушди ҳамгирой 35,36 миллион доллари ИМА равона карда мешавад. Самти дигари тақсими сармоягузориҳо то соли 2022 – ин дастгирии барқарорсозии ландшафтҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маблағи умумии 45 миллион доллари ИМА мебошад. Дар оянда барои амалигардони лоиҳаҳои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ҳаҷми назарраси маблағҳо пешбинӣ карда мешавад.

Соҳаи кишоварзӣ дар ташаккули маҷмӯи маҳсулоти дохила (ММД) ба бучаи мамлакат саҳми калон дорад. Нигоҳ накарда ба ин ҳаҷми хараҷоти давлатӣ ба соҳаи маҳдуд аст, ки он ҷалби сармояҳо ба соҳа таъсир мерасонанд.

Бо фаъолгардони равандҳои сармоягузорӣ дар бахшҳои муҳими иқтисодӣ мамлакат ва ислоҳотисоҳаи кишоварзӣ имкон пазир нест. Воситаҳои асосии истехсолот дар соҳаи кишоварзӣ ба аз нав сози ниёз дорад, дар хоҷагиҳо зиёда аз 95% парки мошину-тракторӣ фарсуда шудаанд, ва тағиротҳо ба талаботи муосир ҷавобгӯ нестанд. Як навъи дастгирии давлатии молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ лизинг ба ҳисоб меравад, ки он ҳамчун маҷмӯи тадбирҳо дар раванди маблағгузори давлатӣ бо шароитҳои шартномаҳои лизингӣ бо иштирокчиён танзим мешавад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаи КВД “Тоҷикагролизинг” баромад менамояд (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30.10.2007 №591). Оинномаи корхонаи мазкур ва фаъолияти он дар асоси Конститутсияи ҚТ, Кодекси маданияи Тоҷикистон ба роҳмонда шуда, сармояи оинномавии он 8 млн. Сомонӣ (2.3 млн.\$ США) ташкил меод. Айни замон сармояи оинномавӣ 160 миллион сомонӣ (14,1 миллион доллари ИМА)-ро ташкил медиҳад.

Барои дигаргунсозии соҳаи кишоварзӣ, ки чузъи асосии иқтисодиёти мамлакат мебошад, равандҳои сармоягузориҳо ҷоннок намудан лозим аст. Бо фаъолгардони равандҳои сармоягузорӣ дар соҳаҳои муҳими иқтисодӣ мамлакат ва ислоҳотисоҳаи кишоварзӣ имкон пазир нест. Воситаҳои асосии истехсолот дар соҳаи кишоварзӣ ба аз нав сози ниёз дорад, дар хоҷагиҳо зиёда аз 95% парки мошину-тракторӣ фарсуда шудаанд, ва тағиротҳо ба талаботи муосир ҷавобгӯ нестанд. Як навъи дастгирии давлатии молистеҳсолкунандагони кишоварзӣ лизинг ба ҳисоб меравад, ки он ҳамчун маҷмӯи тадбирҳо дар раванди маблағгузори давлатӣ бо шароитҳои шартномаҳои лизингӣ бо иштирокчиён танзим мешавад.

Ҷадвали 13. - Сохтори тақсмоти сармоягузори чалбшаванда, ки ба дастгирии соҳаи кишоварзӣ нигаронида шудаанд, барои давраи солҳои 2018-2022

Созишномаҳои, ки дар давраи солҳои 2018-2022 ба имзо расидаанд											
№ созиш- нома	Номгӯи лоиҳаҳо	Ташкилоти сармоягузор	Арзиши умумии лоиҳа		Аз он ҷумла:						Санаи ба имзо расидан
			млн.дол л. ИМА	млн. сомон ӣ	Қарз		Грант		Ҳиссаи Ҳуқ. ҚТ		
					млн.дол л. ИМА	млн. сомон ӣ	млн.дол л. ИМА	млн. сомон ӣ	млн.дол л. ИМА	млн. сомон ӣ	
1	Дастгирии соҳаи кишоварзӣ дар заминаи хамгирӣ	Ҳазинаи байналмилалӣ рушди созаи кишоварзӣ (IFAD)	35,56	320,04	15,33	137,97	0,00	0,00	4,90	44,10	08.02.2018
					0,00	0,00	15,33	137,97			
2	«Идоракунии захираҳои обӣ дар хавзаи дарёи Панҷ», маблағгузори алоҳида	Бонки осиеии рушд	11,50	103,50	0,00	0,00	5,00	45,00	0,00	0,00	03.08.2018
3		Бонки осиеии рушд (ҳазинаи махсус)			0,00	0,00	6,50	58,00			
4	Лоиҳаи миллии «Идоракунии захираҳои оби Сирдарё», марҳилаи 2	Ҳуқумати Конфедератсияи Швейдсария (СЕКО)	6,71	65,1	0,00	0,00	6,71	65,1	0,00	0,00	02.12.2019
5	Лоиҳаи «Рушди иктисодиёти деҳот»	Бонки ҷаҳонӣ	30,0	306,0	0,00	0,00	30,6	306,0	0,00	0,00	15.01.2020
6	Кӯмаки техникӣ барои таҳияи Лоиҳа оид ба таъмини устувории ландшафтҳо ва фаъолияти кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	Бонки ҷаҳонӣ	37,0	377,4	0,00	0,00	37,0	377,4	0,00	0,00	10.03.2020
7	Лоиҳаи «Идоракунии захираҳои обӣ дар хавзаи дарёи Панҷ, маблағгузори иловагии дубора»	Бонки осиеии рушд	15,0	153,0	0,00	0,00	15,0	153,0	0,00	0,00	15.12.2020
8	Лоиҳа оид ба баланд бардоштани устувории кишоварзӣ дар Тоҷикистон	Бонки ҷаҳонӣ	58,0	638,0	0,00	0,00	58,0	638,0	0,00	0,00	21.06.2021
9	Маблағгузори иловагӣ барои электриконидаи деҳот	Бонки ҷаҳонӣ	10,0	110,0	0,00	0,00	10,0	110,0	0,00	0,00	25.06.2021

Сарчашма: Маълумоти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2023.

Азнавсозии динамикии базаи моддӣ-техникии соҳаи кишоварзӣ танҳо ба воситаи ҳамгирии механизмҳои лизингӣ, ки дар навбати худ азнавсозии таҳҷизот ва технологияҳо ва баланд бардоштани рақобатпазирии молистеҳсолкунандагонро таъмин менамояд. Устувории муҳими иқтисодии молистеҳсолкунандагон дар навбати худ аз ҷалби мақсадноки молистеҳсолкунандагон дар навбати худ аз ҷалби мақсадноки фондҳои бучавии маҳаллӣ вобаста буда ба пастшавии лапишҳои иқтисодӣ мусоидат менамояд.

Аз ҷадвали 13. мушоҳида мегардад, ки дар оянда маблағи асосии сармоягузорӣ ба дастгирии истеҳсолоти кишоварзӣ дар заминаи рушди ҳамгирӣ 35,36 миллион доллари ИМА равона карда мешавад. Самти дигари тақсими сармоягузориҳо то соли 2022 – ин дастгирии барқарорсозии ландшафтҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маблағи умумии 45 миллион доллари ИМА мебошад.

Дар ҷадвали 14 тақсими функционалии маблағҳои “Барномаи давлатии сармоягузорӣ” барои солҳои 2018-2022 оварда шудааст. Яке аз афзалиятҳои ин барнома соҳаи кишоварзӣ ва ирригатсия (таъминот бо оби кишоварзӣ) мебошад.

Ҷадвали 14. - Маълумот дар бораи хариди техника ва таҷҳизот дар КВДҶ «Тоҷикагролизинг» дар давраи солҳои 2008-2022 ва дар моҳи декабри соли 2022

1. Аз ҳисоби маблағҳои бучетӣ					
Солҳо	Техника		Таҷҳизот		Ҳамагӣ (сомонӣ)
	Миқдор (адад)	Арзиш (сомонӣ)	Миқдор (адад)	Арзиш (сомонӣ)	
2008	67	4961056	182	2116852	7077908
2009	23	2875290	86	624710	3500000
2010	39	3167490	27	332510	3500000
2011	61	6265300	23	238725	6504025
2012	32	3496800	-	-	3496800
2013	31	3470970	-	-	3470970
2016	52	15000000	-	-	15000000
2017	209	46486772	121	3513228	50000000
2018	138	30000000			30000000
2019	53	10840318	115	4159682	15000000
2020	46	9694490	208	5305510	15000000
2021	67	16758200	198	7523742	24281942
2022 (декабр)	51	17810450	12	1189550	19000000
Дар маҷмуъ:	869	170827136	972	25004509	195831645

Сарчашма: Маълумоти фаврии КВДҶ «Тоҷикагролизинг»

Сатҳи бо техника таъмин намудани ХДФ аз ҳисоби буча ва маблағҳои худии КВД “Точиклизинг”, мувофиқи талаботҳои қадвал 2/3 ё ин, ки 66,3% ташкил медиҳад, ки талаботи воқеӣ нисбат ба воситаҳои техникаи воридшуда зиёдтар мебошад.

Дар баробарии ин сиёсати фискалии мақсаднок ба ҷорӣ намудани андозбандии имтиёзнок барои соҳаи кишоварзӣ, аз он ҷумла муайян намудани фоизҳои доимии пардохтшаванда ба подоштҳои воридоти, ки ба (реинвестиция) сармоягузорию такрорӣ ва рушди соҳаи кишоварзӣ мусоидат намуда сикли боэтимоди рушди иқтисодӣ ва устувории соҳаро таъмин менамояд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаи КВД “Тоҷикагролизинг” баромад менамояд (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30.10.2007 №591). Оинномаи корхонаи мазкур ва фаъолияти он дар асоси Конститутсияи ҚТ, Кодекси маданияи Тоҷикистон ба роҳмонда шуда, сармояи оинномавии он 8 млн. Сомонӣ (2.3 млн.\$ США) ташкил меод. Айни замон сармояи оинномавӣ 160 миллион сомонӣ (14,1 миллион доллари ИМА)-ро ташкил медиҳад.

Аз аввали соли 2023 зиёда аз 2750 дархост барои хариди техникаи кишоварзӣ ва таҳқизот ба корхонаи ҷумҳуриявии воҳиди давлатӣ “Тоҷикагролизинг” аз хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ворид шуд. Ҳаҷми умумии ин дархостҳо 65 млн. сомонӣ ё ин, ки 6,5 миллион доллари ИМА ташкил медиҳад.

Соли 2008-2022 КВД “Тоҷикагролизинг” ба маблағи 195831645 сомонӣ барои ХДФ ба зиёда аз 120 дархост барои харидорӣ намудани техника ва таҳқизоти кишоварзӣ аз ҳисоби маблағҳои бучавӣ (қадвали 13) қисми таъмин карда шуданд.

Пардохти лизингӣ дар соҳаи кишоварзӣ дар шароити нокифоягии молиявӣ ва дороиҳои пардохтшавандаи лизингирандагон, ки хусусияти ҷубронкунанда аз истифодаи воситаҳои лизингии маҳсулот истехсол мекунад хусусиятҳои ҷубронкунанда дошта бошанд.

Яке аз шароитҳои муҳими таъмини бозпардохти лизингӣ ин мавҷуд будани механизми мазкур мебошад, ки он дар қадвали 15 нишон дода шудааст.

Таҳлили шароити маблағгузорию амалиятҳои лизингӣ бо назардошти вазъи молиявии харидорони эҳтимолӣ, имтиёзҳо, равандҳои беқурбшавӣ дар ҚТ таъям намуда, мо пешниҳод менамоем, ки фоизи иҷора (лизинг) 8-10%-и солона зиёд набошад, ки он ба ширкатҳо ҷуброни 12%-солоноро дар фаъолияти лизингӣ таъмин менамояд.

Ҷадвали 15. - Шумораи воситаҳои техникӣ, ки тавассути маблағҳои грантӣ дар соли 2022 ба даст оварда шудаанд (Лоихаи рушди соҳибкорӣ IMG-JICA)

Солҳо	Техника		Таҷхизот		Ҷамағӣ (сомонӣ)
	Миқдор (адад)	Арзиш (сомонӣ)	Миқдор (адад)	Арзиш (сомонӣ)	
2022	6	1540030	4	51900	1591930
Дар маҷмӯъ:	6	1540030	4	51900	1591930

Сарчашма: таҳияи муаллиф аз рӯи маълумоти Лоихаи рушди соҳибкорӣ IMG-JICA

Дар шароити нави сиёсати иқтисодӣ ташкил додани принципҳои сиёсати сармоягузорӣ зарурият дорад, то замоне, ки дар мамлакат то марҳилаи рушд ва марҳилаи мултипликативӣ ноил шавад, даҳолати давлатӣ зарур аст. Таҳия ва амалӣ намудани сиёсати мазкур тариқи ҳамкориҳои мақомоти идораи давлатӣ ба роҳ гузошта шудааст.

Дар шароити нави сиёсати иқтисодӣ ташкил додани принципҳои сиёсати сармоягузорӣ зарурият дорад, то замоне, ки дар мамлакат то марҳилаи рушд ва марҳилаи мултипликативӣ ноил шавад, даҳолати давлатӣ зарур аст.

Даҳолати давлатӣ ба иқтисодиёт дар давраи аввал, ташкили ҳолати мусоид барои ҷалби рушди бизнес мусоидат менамояд. Бо мурури рушди иқтисодиёт минтақа барои сармоягузoron ҷалбнок шуда зарурати танзими давлатӣ аз байн меравад. Вақте, ки иқтисодиёт ҳолати рушдро таъмин мекунад, самараи мултипликативӣ муҳлати мустақили ҷалби сармояро таъмин намуда рушд мекунад.

Роҳбарияти мамлакат дарк мекунад, ки барои ҳавасманд намудани соҳаи кишоварзӣ муҳити ҷалби сармоя ва мусоидат ба ҷалби воситаҳои капиталии дохили ва хориҷиро таъмин намудан зарур аст, ки он дар навбати худ чунин ҳолат ба ташкили ҷойҳои нави корӣ ва беҳтар намудани шароити зиндагии мардум дар деҳот мусоидат менамояд.

Муносибатҳои методии механизмҳои ҷалби сармоягузорӣ таҳлили самтҳои анъанавӣ ва навинро ифода мекунанд, ки ин самтҳо солҳои охир дар асоси таҳлили натиҷаҳо ва мушкилоти рушди комплекси сармоягузории дохилӣ ташаккул ёфтаанд.

Дар амалисозии маблағгузории давлатии лизинг ва танзими муносибатҳо дар соҳаи кишоварзӣ, иштироки давлатиро ҳамчун маҷмӯи муносибатҳо баррасӣ намудан зарур аст.

Заминаи меёри ҳуқуқӣ ва механизмҳои пешбурди амалиётҳои лизингӣ дар ҚТ ба фикри мо омилҳои зеринро бояд дар бар гирад: дар бозори лизингӣ ташкил додани заминаҳои ҳуқуқӣ; коркарди тадбирҳо оид ба

пешгирӣ намудани инфлятсия ва индексатсия намудан дар рафти амалиёти лизингӣ.

Мушкилоти ҷалби сармоягузори хориҷӣ ва таъмини муҳити мусоиди сармоягузорӣ барои онҳо танҳо бо қабули санадҳои қонунгузорӣ маҳдуд намешавад, балки як силсила масоили дигарро ҳам дарбар мегирад. Ин масоил метавонанд аз хароҷотҳои гуногун то ташкили равандҳои маъмурӣ, ки муваффақияти онҳо вобастагӣ ба ҳокимияти маҳаллӣ ва минтақавӣ дорад, фарох бошад. Ба ин васила, барои таъмини шароити муносиб барои сармоягузори хориҷӣ, зарур аст, ки банақшагирӣ ва тадбирҳои комплексӣ амалӣ шаванд, ки ҳама аспектҳои муҳити иқтисодӣ ва иҷтимоиро дар бар гирад.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ, манбаъҳои маблағгузори сармоягузори ба таври зайл тасниф намудем:

- воситаҳои молиявии худӣ;
- ҷалби воситаҳо;
- маблағгузори давлатӣ;
- сармоягузори хориҷӣ;
- шаклҳои гуногуни воситаҳои қарзӣ.

Барои истехсолкунандагони маҳсулоти кишоварзии ҷумҳурӣ манбаи асосии сармоягузорӣ – ин фоида ва маблағҳо аз ҳисоби амортизатсия мебошад.

Стратегияи барномаҳои сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба омезиши захираҳои сармоягузори мустақим ва қарзӣ асос ёфтааст. Сармоягузориҳои мустақим дар ҳалли масъалаҳои стратегии соҳаи кишоварзӣ, таъмини маблағгузори асосӣ барои навсозии иқтидорҳои мавҷудаи истехсолӣ ва бунёди корхонаҳои нави кишоварзӣ нақши асосиро мебозанд.

Барои суръат бахшидан ба равандҳои сармоягузорӣ ва баланд бардоштани самаранокии онҳо дар соҳаи кишоварзӣ, дар баробари таҳияи барномаҳои сармоягузорӣ ва лоиҳаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ, мо чунин мешуморем, ки ҳар як корхонаи кишоварзӣ бояд маҷмӯи тадбирҳои ҷалби сармояро амалӣ намояд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДОТ

Натичаҳои асосии илмии диссертатсия:

1. Сармоягузори нақши асосӣ мебошад ва шартӣ зарурии пешрафти иқтисодӣ мебошад. Зеро онҳо ҷанбаҳои бунёдии фаъолияти иқтисодиро фаро гирифта, ба раванди умумии рушди иқтисодӣ таъсири назаррас мерасонанд.

Иқтисодии истеҳсоли соҳаи кишоварзии кишвар, нишондиҳандаи самаранокии кори он, ҳамчунин сохтори ширкатҳои соҳавӣ ва даврҳои тақрористеҳсолии истеҳсолот - ин ҳама ба хусусиятҳои сифатӣ ва миқдории сармоягузори ва шиддатнокии равандҳои сармоягузори алоқаманд мебошанд. Дар асоси маълумотҳои пешниҳодшуда, қомилан равшан аст, ки барои амалисозии тағйиротҳои мусбӣ дар комплекси агросаноатӣ бе сармоягузори қардан имконнопазир мебошад.

Дар доираи тадбирҳои таракқиёти комплекси агросаноатӣ зиёд кардани ҳаҷми маблағгузори аҳамияти қалон дорад. Рушди самаранокии соҳаи кишоварзӣ, пеш аз ҳама, кишоварзӣ, васеъ намудани сармоягузориҳои мустақимро дар бар мегирад, ки ба равандҳои тақрористеҳсоли мусоидат мекунад. Дар ин шароит аҳамияти истифодаи оқилонаи тамоми манбаъҳои маблағгузори хеле меафзояд. Дар шароити ҳозира имкониятҳои маблағгузори худмаблағгузори маҳдуд аст. Аз ин рӯ, барои таъмини рушди устувори онҳо зарур аст, ки манбаъҳои иловагии маблағгузори фаъолияти сармоягузори, махсусан дар шакли маблағҳои қарзӣ фаъл карда шаванд.

2) Бояд қайд кард, ки илова бар ин, заминаи концептуалии ташкили механизми танзими иқтисодии раванди сармоягузори дар комплекси агросаноатӣ тартиб дода шудааст. Мақсади асосии концепсияи пешниҳодшуда барқарор ва рушди нерӯи сармоягузори комплекси агросаноатӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ мебошад.

Бо таъки ба концепсияи пешниҳодшуда, механизмҳои барои танзими иқтисодии равандҳои сармоягузори дар комплекси агросаноатии кишвар чунин ҷиатҳоро дар бар мегирад: омода кардани системаи низоми инноватсионӣ барои кишоварзии ҷумҳурий; асоснок намудани элементҳои стратегияи тағйирот дар сармоягузори дар комплекси агросаноатии кишвар; ташҳиси фаъолияти комплекси агросаноати минтақавӣ ва бозори маҳсулоти кишоварзӣ; ташаккули кластерҳои истеҳсолии минтақавӣ; муайян намудани омилҳои, ки дар соҳаи кишоварзии мамлакат имкониятҳои фаъолияти сармоягузори таъмин менамоянд; паст намудани

эҳтимолияти хатарҳо, беҳтар намудани қарорҳои идоракунии дар баҳодиҳии лоиҳаҳои сармоягузорӣ таъмин менамоянд.

3. Соҳаи кишоварзии мамлакат иқтидори назарраси онро таҳлилҳо нишон медиҳад. Тараққиёти комплекси агросаноатӣ ба ҳалли проблемаҳои молиявӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, аз кабили фоизи баланди аҳолии деҳот, паст будани дараҷаи бо қор ва музди қор ёрӣ расонда метавонад. Ба воситаи баланд бардоштани маҳсулотнокии қорводорӣ дар истифодаи маҳсулоти кишоварзӣ имконпарзир аст.

Мо чунин мешуморем, ки истедсоли гушту шир, меваю сабзавот самтҳои перспективии тараққиёти соҳаи кишоварзӣ мебошанд, ки ба тамоюлҳои дарозмуддати бозори минтақавӣ мувофиқанд. Шароити табиӣи ҷумҳурӣ ба тараққӣ додани истехсоли қутос мусоидат мекунад, ки он метавонад яке аз соҳаҳои перспективаноки қорводорӣи районҳои қуҳсор гардад.

4. Бояд гуфт, ки дар шароити омузиши равандҳои сармоягузори дар Тоҷикистон, сарфи назар аз аҳамияти аввалиндарачааш дар истехсолоти минтақавӣ фаъолияти инвестиционии қорхонаҳо, махсусан дар комплекси агросаноати паст ба назар мерасад. Солҳои охир ҷумҳурӣ яке аз минтақаҳои қолиби ноқифояи сармоягузорӣ ва сатҳи баланди таваққалӣ ба ҳисоб меравад, ки ба вазъи иқтисодии он таъсири манфӣ мерасонад.

5. Равандҳои ба ҳамдигар зичро ҳамчун шакли муносири тичорат дар замони ҳозира лизинг, ки хусусиятҳои қарзиро бо вазифаҳои сармоягузори молиявӣ ва иҷора пайваст мекунад, баланд шудани натиҷа ва саранокии баланди низоми истехсолӣ аз ғоидае, ки аз фаъолияти лизингӣ дар раванди такрористехсол ба вучуд меоянд вобастагӣ дорад.

Лизинг ҳамчун маҷмӯи муносибатҳои молиявӣ, қарзи иҷора сармоягузорӣ мустақим ва ғайримустақим баромад намуда, ин имкониятҳои системавӣ ташаккули имкониятҳои қарзӣ, молиявӣ ва сармоягузори таъмин менамоянд суръат бахшидан ба рушди иқтисодӣ ва таъмини моддӣ ва барқарор намудани иқтидорӣи технологӣ ва техникӣ-лизинг саҳми қалон дорад.

Ин муносибатҳо бо мизочон ва таъминкунандагон, шарикон ва ғайридавлатӣ робита қарор медиҳанд, ки дар натиҷа, барои рушди муназзам ва устувори иқтисод равандҳо ва лоиҳаҳои муҳимро таҳия мекунанд.

Лизинг дар соҳаи кишоварзӣ як шакли хосии маблағгузори дарозмуддат мебошад, ки хосияти он объекти иҷорагирӣ шудааст, ки он на танҳо таҳқизотӣи техникӣ балки биологиро таъмин менамояд:

- сари вақт дастрас намудани объекти иҷора;

-чуброн намудани харачоти истехсоли маҳсулоти ба воситаҳои лизингӣ истехсолшуда бо назардошти имкониятҳои пардохтпазирии иҷорагирандагон дар соҳаи кишоварзӣ;

-ба эътибор гирифтани давраи истехсолии маҳсулот ва хусусиятҳои мавсимӣ дар механизми пардохти лизингӣ.

Амалгарди механизми ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ дар лизинги кишоварзӣ, бо диққат ба миқёси васеи маблағгузориҳои давлатӣ ба комплекси агросаноатӣ, дар контексти таҳкими муҳити рақобатӣ, асолат додаат ба асосҳои молиявӣ ва зеҳнӣ ва чандирии равандҳои тиҷоратии ширкатҳои лизингӣ имконият фароҳам меорад.

Имкониятҳои ҳамгирии лизинги кишоварзӣ дар шартномаи франчайзинг инкос шуда аст, ки дар он гирандаи лизинг на фақат техника ё технологияи нав, балки инчунин хизматрасониҳои таъмири техникӣ, суғуртакунӣ, машваратӣ ва миёнаравиро низ дастрас менамояд.

6. Лизинг хусусиятҳои кредит, фаъолияти сармоягузориҳои молиявӣ ва иҷораро муттаҳид намуда, модели ягонаи тиҷоратро ташкил медиҳад. Натиҷае, ки бо иҷора дар як марҳалаи процесси истехсолот ба даст оварда шудаанд, ба дигар марҳалаҳои он таъсир расонда, самараи умумии системаи истехсолотро баланд мебардоранд.

Системаи шарикӣ давлат ва хусусиро дар агролизинг метавон ба шарофати маблағгузориҳои назарраси давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ ва фазои рақобатпазир фаъол кард. Имконияти ҳамгирии агролизинг бо франчайзинг кафолат медиҳад, ки иҷорагир на танҳо таҷҳизоти нав, балки хизматҳои иловагӣ ва хизматрасонии машваратӣ низ мегирад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

1. Сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ - ин маблағгузорӣ дар шакли пулӣ, истифодаи пурраи табиӣ-иқлимӣ ва иқтисодӣ ба воситаи сармоягузориҳои соҳаи кишоварзӣ (шакли пулӣ ва моддӣ) расидан ба натиҷаи мусбӣ молиявӣ дар соҳаи кишоварзиро таъмин менамояд.

2. Интихоби самтҳо ва сатҳҳои нисбатан оқилонаи сармоягузорӣ ба истехсолоти кишоварзӣ маҳз дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи ҳислатҳои ҳамгирии ҳолати объекти сармоягузорӣ бо роҳи мушаххасномаии минбаъдаи самаранокии раванди сармоягузорӣ, чӣ аз ҷиҳати умумишуда ва чӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои хусусии дарбаргирандаи хусусиятҳои сармоягузорӣ ва натиҷаҳои татбиқи онҳо дар соҳаи кишоварзӣ, муайян карда мешавад.

3. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди истехсолот ва раванди сармоягузориҳои корхонаҳои кишоварзӣ дар ҳолати пеш аз бӯҳронӣ тавсиф

карда мешавад, ки ки он бо коҳиши якбораи истехсолот, нобудшавии тамоми унсурҳои иқтисодии захиравӣ, бад гардидани вазъии молиявии аксарияти корхонаҳои кишоварзӣ ва коҳишёбии ҳаҷми сармоягузориҳои дарозмуддат ифода меёбад.

4. Коҳиш додани сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ аз ҳисоби бучетҳои ҳамаи сатҳҳо ва зуд кам кардани ҳаҷми сармоягузориҳои маҷмӯӣ ҳангоми ба амал омадани тақвиятёбии нақши маблағҳои худии истехсолкунандагон, ки манбаи афзалиятноки кулли сармоягузориҳо ба корхонаҳои кишоварзӣ гардидаанд, ба мақсади рушди мусбат ва баланд бардоштани самаранокии истехсолоти кишоварзӣ ҷустуҷӯи манбаҳои иловагии сармоягузориҳо талаб мекунад.

5. Самаранокии истехсолот дар соҳаи кишоварзӣ табиатан ҳам аз сатҳи сармоягузорӣ ва ҳам аз муфидгардонии сохтори онҳо, яъне самтҳои асосӣ ва ҳамчунин аз маҳсусгардонии истехсолот, инкишофи робитаҳои кооператсионӣ иттиҳодиявӣ ва дигар шароитҳои раванди тақрибистехсолкунӣ дар соҳаи кишоварзӣ вобаста мебошад.

6. Норасоии захираҳои молиявӣ корхонаҳои кишоварзиро водор мекунад, ки доираи ҷустуҷӯи сармоягузориҳои эҳтимолии ба сармоягузориҳои истехсолоти нисбатан самаранок оmodаро васеътар намоянд, аз ин лиҳоз, маҷмӯи тадбирҳои барои фаъолгардонии раванди сармоягузорӣ дар ҳама сатҳҳои хоҷагидорӣ, махсусан дар ҳар як корхонаи кишоварзӣ, зарур шуморида мешавад.

7. Барои раҳӣ аз бӯҳрони сармоягузорӣ бояд тавассути коҳиш додани гаронии андоз ҳам барои корхонаҳои кишоварзӣ ва ҳам барои ташкилотҳои, ки ба кишоварзӣ сармоягузорӣ мекунад, иштироки давлат пурзӯр карда шавад. Ғайр аз ин, бояд маблағгузориҳои бучетӣ дар комплекси агросаноатӣ тафриқабандӣ карда шуда, афзалиятҳои воқеии рушди соҳаи кишоварзӣ дар низомии комплекси агросаноатӣ фароҳам оварда шавад.

8. Муносибати амалии ояндадор дар самти ҷалби сармоягузорӣ – ин ташаккули ширкатҳои ба таври амудӣ муттаҳидшудаи кишоварзӣ аз рӯйи занҷири технологияи «истехсоли ашёи хом - коркард - фурӯш» мебошад. Чунин муносибат фароҳам овардани муносибатҳои баробарҳуқуқи иқтисодии байни истехсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ ва коркардро таъмин намуда, ба аз нав тақсим кардани воситаҳои соҳаи сеюми комплекси агросаноатиро ба кишоварзӣ тавассути сармоягузориҳои мустақим, лизинги таҷҳизот, қарзи молӣ ва ғайра мусоидат мекунад.

9. Тамоюли зиёдшавии сармоягузориҳои маҷмӯӣ, ки ба зиёд шавии истехсол ва самаранокӣ, аз он ҷумла афзоиши маҳсулот, даромад, ғайри миёнаи коркард аз 1га ба ҳисоби миёна 1000 сомонӣ, арзиш (фондҳои асосӣ, ойномавӣ) ба зиёдшавии даромаднокии истехсолот мусоидат намуд.

10. Аз ин рӯ, корхонаҳои кишоварзиро зарур аст, ки раванди сармоягузориҳо ҳамчун самти афзалиятноки баланд бардоштани самаранокии кишоварзӣ фаъол гардонанд.

Адабиёти истифодашуда

1. Албакин Л.И., Абалкин Л.И. Страна располагает условиями для вывода экономики на путь устойчивого роста. [Матн]. маҷалла илмӣ/ Л.И. Абалкин // – М.: Экономист, 1996. №1. – С.3-17 (9-11).
2. Асроров И.А., Региональная экономика [Матн] / Асроров И.А., // китоби дарсӣ. Москва – 1992. С.401 (332)
3. Балабанов И.Т. Внешнеэкономические связи учебник. Москва-1997 С-306. (89)
4. Долан Э.Дж. Макроэкономика СПб, 1994. С.502 (388).
5. Каюмов Ф.К., Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и региональные проблемы [Матн] / Ф.К. Каюмов// китоби дарсӣ. Москва – 1992. С.173 (66)
6. Когут А.Е., Бахаров С.Ю., Шопенко Д.В. Управление инвестиционной деятельностью на предприятии. - СПб:ИСЭП РАН, 1997 –С-277 (66)
7. Қудратов Р.Р. Самтҳои асосии баланси бардоштани сармоягузорӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ [Матн] / Р.Р. Қудратов, Ф.Р. Қудратова // Кишоварз, 2021. – №2(91). – С. 124-127.
8. Қудратова Ф.Р. Самаранокии иқтисодии сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн]: диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ: 08.00.05 / Қудратова Фарзона Рустамовна. – Душанбе, 2020. – 165 с.
9. Пириев Дж.С. Методические подходы к оценке природно-ресурсного потенциала сельского хозяйства Таджикистана [Текст] / Дж.С. Пириев // Доклады Таджикской академии сельскохозяйственных наук. – Душанбе, 2002. – №5-6. – С. 137-141.
10. Сафоев А.К. Инновационно-инвестиционная стратегия развития Республики Таджикистан в условиях глобализации [Текст] / О.Н. Рахимов, А.К. Сафоев. – Душанбе: «ИРФОН». – 2017. – 122 с.
11. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент [Текст] / Р.А. Фатхутдинов // Учебник, 4-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 400 С.
12. Шарифов З.Р. Моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ ва шаклҳои он дар КАС [Матн] / З.Р. Шарифов, Р.Ш. Толибов // Маҷаллаи назариявӣ ва илмию истеҳсолӣ «Кишоварз», 2020. – №1. – С. 109-112.
13. Шевлягина Е.А. Новые программы в зерновом хозяйстве Канады // США: ЭПИ. 1995. -№7. С. 26-30.

Феҳристи интишороти муаллиф оид ба мавзӯи рисола

а) Дар маҷаллаҳои тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

[М-1]. Исматуллозода Б. Арзёбии ҳолати ҷалби сармоя ба соҳаи кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. / Исматуллозода Б.А. . //«Кишоварз». –Душанбе, 2025.- №2. – С. 333-339

[М-2]. Исматуллозода Б. Таҳлили потенциалии сармоягузорӣ ва самарнокии истифодабарии он дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. / Исматуллозода Б.А. //«Кишоварз». –Душанбе, 2025.- №2. – С.. 327-332

[М-3]. Исматуллозода Б.А. Диверсификатсияи самтҳои сармоягузорӣ ҳамчун манбаи асосии рушди устуворӣ соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. / Исматуллозода Б.А., Қудратова Ф.Р. //«Кишоварз». –Душанбе, 2023.- №3 (100). – С. 208-213.

[М-4]. Исматуллозода Б. Асосҳои назариявии сармоягузорӣ ва самтҳои афзалиятнокии баланд бардоштани самаранокии иқтисодии истеҳсолоти кишоварзӣ. [Матн]. / Исматуллозода Б.А., Раҳматзода Р. //Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2023. -№3. – С.57-66

[М-5]. Исматуллозода Б. Особенности налогообложения в новых условиях хозяйствования. [Текст]. // Исматуллозода Б. Партоев К.Г., Хасанов Л., вестник. ТАУ “Земледелец”- Душанбе, 2005. - №3-4 (16). - С.-5-9.

б) Дар дигар нашрияҳо

[М-6]. Исматуллозода Б. Асосҳои назариявии рушди сармоягузорӣ минтақа дар КАС. [Матн]. / Исматуллозода Б., Қудратова Ф.Р., Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмиллалӣ дар мавзӯи «Муаммоҳои молиявии рушди иқтисодиёти миллӣ дар шароити муосир». -Душанбе, 2022.- С- 97- 100.

[М-7]. Исматуллозода Б. Асосҳои назариявӣ ва методологии ташаккули стратегияи рушди сармоягузорию комплекси агросаноатии минтақа. [Матн]. / Исматуллозода Б., Қудратова Ф.Р., Конференсияи байналмиллалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Таъмини амнияти иҷтимоӣ иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ: мушкилот ва дурнамо» Тоҷикистон. –Душанбе, 2022. -С 197-204.

[М-8]. Исматуллоза Б. Асосҳои назариявии раванди сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ. [Матн]. / Исматуллозода Б., Рустамзода Меҳвар. Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ- амалӣ дар мавзӯи “Ҳамкорию давлат ва бахши ҳуқуқӣ дар самти истифодаи захираҳои замин”. -Душанбе-2022.- С-112-114.

[М-9]. Исматуллоза Б. Ҷамъаҳои асосии ҷалби сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ. [Матн]. / Исматуллозода Б., Рустамзода М. Семинари илию амалии минтақавӣ дар мавзӯи “Рушди инфрасохтори деҳот – омили маҳими шуғли босамар”. Душанбе- 2023. - С-163-168.

[М-10]. Исматуллоев Б. Афзалиятҳои асосии сиёсати дастгирии давлатии кишоварзӣ. [Матн]. / Исматуллоев Б. Пириев Дж. С., Исмоилова М., Конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Моделҳои истеҳсолоти доимимавсимӣ». -Душанбе, 2006. - С-233-235.

[А-11]. Исматуллоев Б. Асосҳои таъмини бехатарии озукаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. / Исматуллоев Б., Пиризода Дж. С., Раҳимова С.З., Пираков Р. Конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Об манбаи ҳаёт». – Душанбе, 2006. - С-124-126.

**ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И СИСТЕМНЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА АКАДЕМИИ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК ТАДЖИКИСТАНА**

УДК: 338.43 (575.3)

На правах рукописи

ИСМАТУЛЛОЗОДА БАХРОМ АБДУГАФОР

**ИНВЕСТИЦИИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА**

(на материалах Республики Таджикистан)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата
экономических наук по специальности
08.00.04.02 – Экономика агропромышленного комплекса

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена на отделе изучения и мониторинга продовольственной безопасности Институте экономики и системного анализа развития сельского хозяйства Академии сельскохозяйственных наук Таджикистана.

Научный руководитель: **Кудратов Рустам Рахматович**, доктор экономических наук, профессор кафедры экономического анализа Таджикского государственного финансово-экономического университета.

Официальные оппоненты: **Сафозода Абдулмаджид Карим**, доктор экономических наук, ректор Дангаринского международного института Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана;

Тагоев Джумахон Хамроевич, кандидат экономических наук, доцент, заведующей кафедрой экономика и управления агропромышленного комплекса Таджикского национального университета.

Ведущая организация: **Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана.**

Защита диссертации состоится «13» сентября 2025 года 13⁰⁰ часов на заседании диссертационного Совета 6Д.КОА-016 при Таджикском аграрном университете имени Шириншох Шотемур (734003, г. Душанбе, проспект Рудаки, 146, E-mail: olimov-1976@mail.ru, телефон ученого секретаря (+992) 101-17-90-90).

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться на сайте <https://www.tajagro.un.tj/> и в научной библиотеке Аграрного университета Таджикистана имени Шириншо Шотемура.

Автореферат разослан « _____ » _____ 2025 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета, кандидат
экономических наук, доцент:

А.Х. Олимов

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы. Современное сельское хозяйство постоянно нуждается в обновлении как основных, так и оборотных фондов. Однако осуществление этих обновлений требует значительных инвестиций, которые для большинства предприятий остаются недоступными. Недостаток финансовых ресурсов ограничивает возможности для роста и модернизации, что приводит к постепенному износу оборудования и нехватке производственных запасов. В конечном итоге это отражается на снижении объемов выпускаемой продукции.

Капитальные вложения играют ключевую роль в повышении эффективности сельского хозяйства. Они способствуют прогрессу через развитие инфраструктуры, внедрение инновационных технологий и реализацию долгосрочных стратегий. Для достижения высоких производственных показателей важно не только привлекать дополнительные финансовые средства, но и грамотно их распределять, вкладывая в наиболее перспективные и экономически оправданные направления.

С момента реформ в аграрной сфере заметно изменились как ключевые факторы, так и механизмы формирования инвестиционной стратегии АПК. Эти изменения создали условия для устойчивого роста и развития сектора.

Особое внимание уделяется частным инвестициям, которые стали основным источником финансирования сельского хозяйства в условиях ограниченного участия государства. Внедрение новых подходов к привлечению капитала, создание более благоприятной инвестиционной среды и снижение административных барьеров стали необходимыми условиями для этого.

Реформы в аграрной сфере кардинально изменили подход к инвестиционному развитию АПК. Для достижения устойчивого роста важно учитывать произошедшие изменения, разрабатывать инновационные методы привлечения и эффективного использования инвестиций, а также адаптироваться к новым условиям рынка. Ситуация с инвестициями в сельское хозяйство претерпела значительные изменения, в первую очередь благодаря улучшению процессов обновления основного капитала.

Одной из главных причин трудностей в аграрной сфере остается нерациональное использование существующих ресурсов. Это подчеркивает необходимость активного вмешательства государства и местных властей в управление инвестиционными процессами. Принятые меры должны быть направлены на накопление капитала и повышение экономической отдачи от вложений, что является основой для долгосрочного роста отрасли.

В условиях, когда экономические процессы всё чаще ориентируются на уровень отдельных регионов, крайне важно разработать эффективную стратегию для привлечения инвестиций в сельское хозяйство.

Стабильный социально-экономический рост на местах требует особых мер. Ключевым фактором в обеспечении продовольственной безопасности становится повышение конкурентоспособности и эффективности агропромышленного комплекса страны, что в итоге помогает укрепить как экономическую, так и национальную безопасность.

Агропромышленный сектор в Таджикистане нуждается в долгосрочных планах и привлечении дополнительных инвестиций, что существенно влияет на создание устойчивых социально-экономических отношений в государстве. За последние годы в стране принято множество стратегических решений, ориентированных на улучшение привлекательности инвестирования в сельское хозяйство, как на уровне отдельных регионов, так и в масштабе всей страны.

Несмотря на внедрение ряда инициатив и программ, в аграрной сфере страны не наблюдается значительных изменений. Одной из ключевых проблем является отсутствие полноценной научной и методологической базы, способной комплексно учитывать все факторы, влияющие на агропромышленный комплекс (АПК). Это серьезно ограничивает эффективность системы стратегического планирования и развитие инвестиционной деятельности в Таджикистане. Без таких основательных данных становится затруднительным анализировать мировые экономические тенденции и особенности введения отарсли в республике, которое является важным для выработки эффективных направлений сельского производства.

Чтобы улучшить инвестиционный климат в агропромышленном комплексе Таджикистана, нужно разработать единую методологию оценки инвестиционных стратегий. Это позволит сделать существующие стратегии более действенными и создать научные и методологические инструменты для их успешной реализации.

Степень изученности научной темы. Методологические подходы и исходные положения диссертации основаны на обобщении результатов исследований таджикских и зарубежных специалистов в области менеджмента, инвестиционной деятельности и кредитования.

Существенный вклад в исследование проблем повышения эффективности производства, структурной политики и инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе, моделирования микроэкономических процессов внесли: В. Андерсен, А.М. Гатаулин, С.И. Грядов, А.П. Зинченко, К.Р. Кембелл, Г.Л. Келлер, Д.Линдсей, К.Р. Макконелл, В.В. Милосердов, А.

Нельсон, С.С. Сергеев, Л. Томас, И.Г. Ушачёв, Ф.К. Шакиров, С. Фишер, Э. Долан, Р. Дорнбуш и др.

Общим проблемам инвестиций и анализу отдельных аспектов инвестиционной деятельности посвящены многие исследования российских учёных О.С. Белокрыловой, Н.С. Гуськова, А.Г. Зельнднера, В.И. Назаренко, И.Г. Ушачёва, Е.С. Савченко, В.Я. Узуна, В.Н. Хлыстуна, А.Н. Борисенко и др.

Роль регионов и региональные механизмы развития АПК исследованы в работах таджикских учёных Каюмова Н.К., Каримова Р.К., Умарова Х.У., Кудратова Р.Р., Мадаминова А.А., Эргашева А.А. и других.

Однако отдельные положения методологии исследования стратегии инвестиционного развития АПК региона, в частности достаточный для описания предметной области набор категорий и понятий не получили должного отражения в современной экономической литературе. Это не позволяет раскрыть в полной мере экономическое содержание стратегии инвестиционного развития АПК как экономической категории, механизмы формирования и реализации инвестиционного развития региона, влечет за собой нечеткие представления о реальных связях теории и действительности, затрудняет научное прогнозирование.

Зачастую стратегические методы формирования программ инвестиционного развития АПК в Республике Таджикистан не учитывают отраслевой взаимосвязи инвестиционных проектов, отсутствует возможность формирования целевой функции развития АПК исходя из состава отраслей и конъюнктуры рынка в регионах.

Поэтому предопределяет необходимость дальнейшего совершенствования теоретико-методических и организационно-экономических аспектов стратегического управления инвестиционным развитием регионального агропромышленного комплекса, с целью формирования эффективной стратегии инвестиционного развития агросферы республики.

Связь исследования с научными программами и темами. Данное диссертационное исследование выполнено на основе основных целевых индикаторов «Национальной стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года», «Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на период 2021-2025 гг», программой привлечения инвестиции на период до 2027 года и других нормативно-правовых актов Республики Таджикистан.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель данной диссертационной работы обоснование теоретико-методологической базы, которая станет основой разработки и внедрения стратегии роста инвестиции в АПК Таджикистана.

Задачи исследования. Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи:

-Изучить и обобщить теоретические аспекты категорий «инвестиционная привлекательность» и «стратегия инвестирования» в современных условиях хозяйствования.

- на основе изучения проблем отрасли разработать подход отрасли разработать подход по оценке эффективности с целью достижения конкурентных преимуществ;

- Изучить и сгруппировать факторы, влияющие на реализацию стратегии инвестиционного прогресса в аграрном секторе.

- Изучить, как государственное регулирование воздействует на создание эффективной и устойчивой стратегии в области инвестиционного развития аграрной отрасли страны.

-Обосновать основные пути и механизмы комплексной оценка привлечения инвестиционного потенциала сельского хозяйства страны;

-Разработать основные механизмы привлечения инвестиций в Республику Таджикистан.

Объектом исследования выступают агропромышленный комплекс Республики Таджикистан и процесс разработки стратегии инвестиционного развития сельского хозяйства.

Предметом исследований является теоретико-методологические аспекты разработки стратегических подходов управления инвестициями в агропромышленной сфере республики на основе способствующих факторов и условий развития отрасли.

Гипотеза исследования. В качестве научной гипотезы исследования предлагаются положения согласно, с которым активизируются инвестиционные процессы во всех отраслях сельского хозяйства производства, как основной фактор повышения эффективности отрасли.

Теоретические основы исследования. Теоретические основы исследования. Являются фундаментальные научные взгляды зарубежных и отечественных учёных, а также рекомендации научных учреждений по активизации инвестиционных процессов в АПК, а также теоретико-методологические аспекты аграрных экономистов в реализации инновационной стратегии развития отрасли. Дан анализ законодательных, нормативных актов, указов Президента, постановлений Правительства, статьи в научных сборниках по инвестиционной деятельности.

Научная новизна исследования. В научной новизне заключается обобщение и переосмысление решений для научно-практических задач, связанных с обоснованием совокупности теоретических, методологических и

практических рекомендаций по привлечению и улучшению экономической эффективности инвестиций в аграрной сфере. Эти результаты отражены в следующих выводах:

- При помощи обширного анализа вышеописанных в рамках работы теоретических и концептуальных положений, удалось провести устойчивый экономический анализ двух ключевых связанных понятий — инвестиционной привлекательности и стратегии инвестирования.

На основе данного анализа созданы новаторские подходы к рентабельному управлению инновационным процессом инвестиции в социально-экономическое развитие Республики Таджикистан за счет сельского хозяйства. Данные подходы направлены на оптимизацию инвестиционного процесса; улучшение конкурентоспособности аграрного сектора; помощь в создании долгосрочной базы для экономического процветания данной сферы.

-Предложен методологический подход, который позволяет всесторонне проанализировать особенности показателей стратегии инвестирования, в сельское хозяйство республики с организационной и экономической точки зрения.

-Проведена оценка стратегии достижения конкурентных преимуществ, которые затрудняют прогресс в аграрной сфере, которые позволяют установить стратегические приоритеты и провести более детальный анализ направлений.

- Используя тенденции стратегий инвестиционного роста в сельском хозяйстве региона, предложена концепция и структура государственного регулирования аграрного сектора.

-Были разработаны и обоснованы ключевые пути и механизмы (интегрированный подход), направленные на комплексную оценку инвестиционного потенциала сельского хозяйства и привлечение реальных инвестиций. Эти механизмы позволяют анализировать текущее состояние и эффективность использования инвестиций в этой отрасли.

-Основные направления для повышения инвестиционной активности заключаются в укреплении экономического механизма посредством ценовых и финансово-кредитных инструментов. Разработана серия мер, направленных на улучшение использования инвестиций в аграрной сфере, включая оптимизацию инвестиционной политики, эффективное распределение государственных ресурсов, а также развитие сельского кредитования и лизинговых услуг.

Основные положения исследования, выносимые на защиту:

- обобщены основы теоретических направлений стратегического управления инвестиционного развития;

- Для всесторонней оценки показателей роста инвестиций, разработан методологический подход развития аграрного сектора;

- Дана классификация и группировка ключевых факторов, которые составляют основу этой стратегии;

- Обоснованы пути и механизмы внедрения интегрированного подхода к комплексной оценке инвестиционного потенциала сельского хозяйства;

- Определены приоритетные направления для стимулирования инвестиционной активности и предложены эффективные механизмы их реализации.

Теоретическая практическая и значимость исследования. Практическая значимость исследования определяется актуальностью поставленной цели, достигнутым уровнем разработанности проблем стратегического развития инвестиционной активности в агропромышленном комплексе республики, а также доведением теоретических положений, методик и моделей до уровня практических рекомендаций, которые могут быть использованы субъектами АПК и позволят повысить устойчивость развития сельского хозяйства республики.

Теоретическая значимость диссертационного исследования заключается в обосновании теоретических и методических положений по вопросам разработки эффективной стратегии инвестиционного развития АПК Республики Таджикистан. Теоретические положения диссертации могут быть использованы в учебном процессе высших учебных заведений при подготовке кадров и повышении квалификации специалистов аграрного профиля.

Обоснованные выводы, предложения и рекомендации могут быть использованы в качестве инструмента для корректировки региональной политики в части регулирования механизма государственной поддержки предприятий сельскохозяйственной сферы, а также в практической деятельности отдельных предприятий сельского хозяйства и АПК республики.

Источник информации диссертационного исследования и выводов, полученных автором, подтверждаются сбором, анализом и обобщением значительного массива информации, выполненными расчётами, апробацией научных положений, выводов и предложений на практике, а также изучением и учётом мнений специалистов предприятий сельского хозяйства Республики Таджикистан по ряду научных положений диссертации, обсуждением их на научно-методических и научно-практических конференциях и семинарах.

База исследования диссертационного исследования составили разрешённые к открытому доступу источники информации: фонды библиотек, опубликованные монографии, статьи, материалы научных конференций, отчеты Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан, данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, нормативно правовые акты по вопросам развития агропромышленного комплекса,

экспертные оценки таджикских и зарубежных институтов и отдельных учёных – ведущих специалистов в области инвестиционной проблематики АПК, материалы периодической печати, информационные интернет ресурсы.

Кроме официальных данных органов статистики, Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан, Парламента Республики Таджикистан, использовались также данные выборочных обследований, проводимых автором за 2018-2022 годы.

Степень достоверности результатов исследования. Результаты диссертационной работы обосновывают свою достоверность проведёнными исследованиями, точными данными, необходимым объёмом изученных материалов, статистическим анализом результатов исследования и публикацией научных статей. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Нововведения и результаты диссертационных исследований соответствуют следующим пунктам паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.04.02 – Экономика агропромышленного комплекса: 3. Государственное регулирование сельского хозяйства и других сфер АПК. 4. Особенности процессов воспроизводства в сельском хозяйстве, в том числе основных фондов, трудовых и земельных ресурсов, инвестиционной деятельности, финансирования и кредитования. 9. Эффективность деятельности предприятий и отраслей АПК. 37. Перспективы формирования и повышения эффективности агромаркетинга на предприятиях агропромышленного комплекса.

Личный вклад соискателя учёной степени в исследовании. Все этапы реализации плана диссертации проводились при непосредственном участии автора, такие как, выбор темы, ее обоснование и актуальность, цель и задачи исследования. Автор внес вклад в разработке предложений по определению приоритетных направлений инвестиций, в сельское хозяйство республике на современном этапе его развития.

Апробация результатов исследования. Основные теоретические и практические результаты диссертационного исследования были представлены на ряде межвузовских научно-практических конференций, проводимых в Республике Таджикистан в 2015-2022 годы.

Основные положения диссертационного исследования были представлены и обсуждены на межвузовских конференциях студентов и аспирантов.

Предложенные автором разработки доведены до стадии практического внедрения в Министерстве сельского хозяйства Республики Таджикистан (акты внедрения прилагаются).

Публикации по теме диссертации. Основное содержание диссертационной работы опубликовано в 11 научных работах общим объемом 3,4 п.л., которые в полной мере отражают полученные научные и практические результаты, выводы и предложения.

Структура и объем диссертационной работы отражает логику, порядок исследования и алгоритм решения поставленных задач. Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов и наименование научной литературы, состоящего из 189 источника. Работа изложена на 176 страницах компьютерного текста и включает 6 рисунков, 4 диаграммы и 27 таблиц.

Во введении обоснованы теоретико- методологические особенности изучаемой темы её актуальность степень изученности, цели, задачи и объект исследования.

В первой главе «Теоретические основы и сущность инвестиций как приоритетные направления повышения экономической эффективности сельскохозяйственного производства» рассмотрена экономическая сущность инвестиций, теоретические основы инвестиционных процессов, исследованы основные аспекты привлечения инвестиций в сельское хозяйство, изучен зарубежный опыт инвестирования в сельскохозяйственное производство.

В второй главе «Анализ инвестиционного потенциала и эффективность его использования в сельском хозяйстве Республики Таджикистан» проведен анализ состояния и тенденций развития сельского хозяйства республики, инвестиций в отрасль, проведен анализ эффективности использования реальных инвестиций в сельское хозяйство.

В третьей главе «Пути повышения эффективности использования инвестиций в сельском хозяйстве Республики Таджикистана» рассмотрены вопросы государственного регулирования инвестиций- как условие эффективного развития сельского хозяйственного производства, обоснованы основные пути и механизмы привлечения инвестиций и роль банков в развитии лизинга, как эффективная форма инвестирования сельского хозяйства.

В выводах и предложениях обобщены основные результаты диссертационной работы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

В первой главе «Теоретические основы и сущность инвестиций как приоритетные направления повышения экономической эффективности сельскохозяйственного производства» автор в рамках изучения теоритико- методологических основ рассматривает экономическую сущность инвестиций,

основные аспекты привлечения инвестиций и зарубежный опыт вложения инвестиций в сельском хозяйственное производство.

Автор подчеркивает, что инвестиции играют ключевую роль в экономическом росте страны. В промышленно развитых государствах государство активно занимается стимулированием инвестиционной активности для развития реального сектора экономики. Связано это с тем, что сокращение объемов инвестиций воспринимается как опасность для национальной безопасности. Быстро увеличивающиеся инвестиции, которые сопровождаются внедрением новых технологий, способствуют созданию современных конкурентоспособных производств, что не только ускоряет экономическое развитие, но и обеспечивает его высокое качество и стабильные темпы роста.

На основе анализа теоретических исследований и методических подходов как зарубежных, так и отечественных ученых, были выявлены, что научное определение понятия «инвестиции» должно учитывать несколько ключевых аспектов: расходные и резервные направления; использования инвестиционных воздействий и целенаправленное его развитие; эффективное использование инвестиционной деятельности у учётом развития их на ресурсы; количественные показатели и его развития; возникновение риска и неопределенности прогнозирования и в результате достигнуто.

Рисунок 1.- Классификация инвестиционной деятельности [6. С.198]

1. Инвестиции делятся по объектам вложения.

Капитальные вложения (непосредственные)- вкладываются, с целью получения внешнеэкономических активов (производственные и непроизводственные). Соотношение межотраслевого производства рост экономики зависит от

производства общественного продукта и реальных инвестиций. Основное финансирование, рост воспроизводство и производство относительно большего количество общественного производства и учётом всех видов капиталов: трудовых, информационных, материально-технических обеспечивает рост производства.

2. С учётом в процессе финансирования:

- т.е. выбора объектов финансирования и капиталовложения непосредственно, в прямые – экономисты прямые инвестиции относят к непосредственному финансированию. Если не менее 10%. Капитал в объект капиталовложения по мнению учёных экономистов относятся к финансированию те которое капиталовложения называется прямым финансированием. Инвестиции свыше 25% основного капитала считается зарубежными инвестициями.

Можно сгруппировать следующие виды инвестиции [4. С.72].:

—Инвестиции в строительство и в реальные сооружения;

—Укрепление объектов финансирования;

—Реконструкция и обновление производства;

—Обновление существующего производства;

—Внедрение в производство зданий и сооружений.

3. По времени вложений:

—краткосрочное финансирование вложения в объекты не более чем один год (например краткосрочные вложения, приобретение ценных бумаг и тд.);

—Долгосрочные финансирование- это инвестиции имеющие не бизнес цели т.е. на финансирование, организацию увеличения объектов финансирования и приобретения в необоротных активов сроком превышающие один год.

4. Частное капиталовложение – это инвестиции, не являющейся государственным важным, которые финансируются со стороны субъектов частного предпринимательства;

—Государственное финансирование – это вложения в государственное учреждение в республиканском масштабе (бюджет, не бюджетные финансовые фонды, которые входят в вне государственные вложения).

—Иностранные инвестиции вкладываются за счёт иностранных инвесторов, организаций или иностранных государств в экономику других государств негосударственного климата, они могут расходоваться в физических юридических лицами, государствами и международными организациями.

5. Пространственная группировка:

—Вложения денежных средств в объекты одного государства;

—Иностранные вложения из-за рубежа в объекты капитального вложения, как иностранные инвестиции.

Основные направления инвестирования независимо от особенностей трактуются шире (таблица 1).

Таблица 1. - Мнения авторов по экономической эффективности производства сельского хозяйства

Учёные	годы	Точки зрения
Российские учёные		
Н.И. Холод, И.А. Минаков, О.Ф. Лопатина	1995	Эффективность общественного производства, является ключевой категории экономики, как барометр производственной деятельности и эффективности, барометр израсходованных фондов и издержек [11.С.233].
Л.И. Абалкин	1994	Задачи более обоснованное эффективности Л.И. Абалкин определяет, как эффективность, тест как экономический живого труда, получается эффективности на единицу затраченного труда [1.С.9-11].
Таджикские учёные		
Каюмов Ф.К.	1992	Эффектность в общем виде в количественном виде отражается в национальном доходе, которые отражают общественные затраты [6.С-66].
Асроров И.А.	1984	Система показателей, которые характеризуют процесс производства в динамике они характеризуют основную структуру процесса производства (техника, технология, организация производства и эффективность) [[2.С-322].
Шарифов З.Р.	2008	Основные критерии обеспечения общественной эффективности должно учитывать специфику сельского хозяйств [12.С-131].
Кудратов Р.Р. Носыров Р.	2007	При инвестировании надо учитывать факторы, такие как первоначальный капитал, сроки вложения в процесс прямого инвестирования [7.С-33].
Пиризода Дж. С.	2002	Академик Пиризода Дж.С. отмечает, что разработаны методики определения эффективности использования новой сельскохозяйственной техники, а также ряд отраслевых методических рекомендаций по определению экономической эффективности использования инвестиционных ресурсов [9.С-33-35].

Кудратова Ф.Р	2021	Эффективность вложений во многом зависит от производства земли [8.С-27-33].
Взгляд автора		
Исматуллоев Б	Эффективность инвестиционных вложений в сельском хозяйстве зависит от всех факторов, экономических, социальных технико-технологических и других.	

***Источник:** составлено автором.

Стоимость основного дисконтирования есть основной принцип классического финансирования. Она соответствует в тех случаях если дополнительные вложения больше чем затраты, т.е. основной принцип неоклассического капиталовложения.

Этот принцип соответствует современной экономике, во время определения объёма инвестиций возникают проблемы определения затрат, которые связаны структурой, видом производства и добавленной стоимостью. Многие исследования зарубежных учёных посвящены данной проблеме, согласно их исследованиям существуют два похожих друг на друга отношений.

Первое – стоимость финансирования в любой период (конечный продукт) сопоставим с земельной рентой и затратами объекта финансирования, которые можно определить через амортизацию, соответствующие налоги, закупочные цены.

Ожидаемый потенциал капитала предприятий определяется сравнением конечными продуктами и затратами. Можно представить, что объективный потенциал определяется в результате процесса производства или получения сравнительного дохода по сравнению с затратами.

Второе- стоимость конечных инвестиций определяется через сравнение, с ценой её покупки во вторичном рынке через продажу ценных бумаг.

В развитых странах – инвесторы воздерживаются от финансирования при увеличении затрат над средней стоимостью вложений. С другой стороны, с целью устранения потерь инвестор может длительное время остаться в пространстве её ценных бумаг, если цены ниже средних долгосрочных затрат.

С учётом вышеизложенного, с учётом специфики инвестирования в Республике Таджикистан, надо обострить внимание на возврат инвестиций. Надо определить тот факт, что затраты инвестиций является ли возвращёнными. В условиях направления предприятия, производство или конкретной фирмы они превращаются в невозмещенные активы.

Основная часть инвестиций во вложения производство или конкретной фирме не могут возвратиться и превращаются в невозвращаемые активы. С

другой точки зрения Сельскохозяйственные предприятия производителями или партработниками продукции, так как данные предприятия могут продать свою продукцию другим предприятиям, в данном случае затраты инвестиций окупаются.

До оценки эффективности инвестиций существуют специфические методы:

- Метод текущей оценки, который определяет сравнение всех вложенных инвестиций, с объёмом вложения инвестиций;

- Метод эффективности инвестиций т.е, которые вложенных инвестиций.

Инвестиционная деятельность в Таджикистане регулируется не только общегосударственными и экономическими нормами, но и широким кругом специализированных нормативных актов, разработанных на уровне республики и отдельных министерств.

К первой группе относятся конституция, кодексы, законы о банках, налоговый кодекс, законы о внешнеэкономической деятельности, таможенные и валютное законодательство законы о залоге, аренде, страховании, приватизации и иные соответствующие документы, создающие правовую базу для инвестиционной деятельности в стране.

Ко второй группе существует ряд нормативно-правовых актов Правительства Республики Таджикистан, регулирующих инвестиционный процесс. Эти документы охватывают все аспекты реализации и осуществления инвестиций, включая вложения в капитале образующие денежные средства и финансовые активы.

Таким образом, учитывая выше сказанному выше роль государства в формировании инвестиционной политики является решающей. В аграрном секторе эта политика ориентирована на сохранение и развитие действующего производственного потенциала посредством его модернизации и технического обновления. Важной целью также является создание инвестиционных проектов с быстрой отдачей и поддержка ключевых хозяйств, таких как племенные и семеноводческие фермы. Кроме того, задача включает развитие инфраструктуры сельских территорий, создание баз для переработки и хранения продукции сельского и животноводческого производства, а также поддержку и развитие фермерских хозяйств.

Механизмы принятия и реализации инвестиций в международном опыте реализуется в три этапа (инвестиционный, капитальный и производственно-реализационный).

Для реализации проектной идеи способствующие к привлечению инвестиций, является оценка целесообразности привлечения инвестиций в

национальном этапе включая финансовые аспекты комплексный анализ рынка выполняется на втором этапе комплексного анализа рынка:

- конкурентные условия;
- Спрос на продукцию и услуги;
- Технические условия и необходимые ресурсы для будущего объекта.

Подводя итоги первой главы надо отметить, что ключевым фактором развития национальной экономики и её отраслей выступают инвестиции. Именно динамично растущие инвестиции на базе инноваций создают конкурентоспособные производства в сельском хозяйстве тем самым обеспечивают устойчивое развитие экономики.

Анализ опыта инвестирования сельского хозяйства в других странах показывает, что его можно успешно применять и в Таджикистане, экономика которого находится на стадии развития. Мы считаем, что государственное регулирование аграрной сферы заслуживает более пристального внимания.

Чтобы поддержать начинающих сельхозпроизводителей и сделать положение агропредприятий на рынке более устойчивым, можно привлечь к инвестированию в сельскохозяйственное производство Национальный банк Таджикистана или коммерческие банки, по примеру Рабобанка из Голландии.

Вторая глава исследования называется **«Анализ инвестиционного потенциала и эффективности его использования в сельском хозяйстве Республики Таджикистан»**. В ней анализируются текущие условия и тенденции развития отрасли, а также проводится оценка привлечения инвестиций и их эффективного использования в аграрной сфере.

Перед началом реформ 90-е республика испытывала множество трудностей, связанных с неэффективной организацией своей экономики. К числу основных проблем можно отнести следующее преобладание секторов тяжелой промышленности, которые были сосредоточены на производстве товаров для промышленного использования. Это создавало зависимость от поставок сырья и комплектующих из других регионов и стран СНГ, что, в свою очередь, негативно сказывалось на устойчивости и автономности экономики.

Кроме того, такая структура экономики ограничивала развитие более гибких и инновационных секторов, что препятствовало диверсификации производства и снижению зависимости от внешних факторов. В результате, республика нуждалась в комплексных реформах, направленных на модернизацию и оптимизацию экономической структуры, что стало необходимым условием для достижения устойчивого экономического роста и повышения жизненного уровня населения.

Недостаточное использование собственных сырьевых и ресурсных возможностей в материальном производстве. Несмотря на благоприятные природно-климатические условия, в республике нет больших пахотных земель, что говорит о невысоком потенциале земельных ресурсов.

Однако у этой территории есть свои конкурентные преимущества, и если государство окажет поддержку и привлечёт инвестиции, аграрный сектор республики сможет выйти из кризиса и начать развиваться.

По официальным данным, общая площадь сельскохозяйственных угодий в республике составляет 3666,4 тысячи гектаров, из которых 67% (661 тысяча гектаров) приходится на пашни. Кормовые угодья, расположенные на естественных пастбищах, занимают 2814,8 тысячи гектаров и характеризуются высоким уровнем плодородия. С 2010 года наблюдается тенденция перевода в категорию земель запаса сельскохозяйственных земель и пастбищ.

Трудовые финансовые положения сельскохозяйственных производителей, является основой причиной не использования сельскохозяйственных земель, перевод в земли запаса.

В Таджикистане сельское хозяйство составляет 24,1% валового внутреннего продукта (по состоянию на 2022 год), при этом 50-55% потребностей населения в продовольствии обеспечивается именно этим сектором. Горы занимают 93% площади страны, в то время как сельскохозяйственные земли составляют всего 3,2% от общей территории. Хотя за последние три десятилетия было активно освоено множество новых орошаемых земель, наблюдается значительное снижение уровня обеспеченности пашнями на душу населения.

Наши исследования продемонстрировали, что среди регионов Республики Таджикистан по объему сельскохозяйственного производства Хатлонской области занимает лидирующие позиции (таблицу 2).

В таблице 1 представлено, что сельское хозяйство населения занимает 74,8% от общего объема продукции, в ГБАО этот показатель достигает 98,1%, в Хатлонской области — 84,4%, в Согдийской области — 68,9%, а в хозяйствах города Душанбе и РРП — 62,2%.

Агропромышленный комплекс является важнейшим элементом экономического прогресса страны. Сельское хозяйство и пищевая промышленность (АПК) выполняют значительную социально-экономическую функцию в регионе. В этих секторах трудится 24% всего рабочего населения республики.

Таблица 2. – Валовая продукция сельского хозяйства, по регионам Республики Таджикистан млн. сомони

Наименование	Объем валовой продукции за январь 2023 года (в ценах 2023г)	Объем валовой продукции за январь 2023 года (в сопоставимых ценах 2022г)	январь 2023г. удельный вес в процентах к январю 2022г.			
			Общественные хозяйства	Дехканские хозяйства	Хозяйство населения	
Объем валовой продукции - всего	972,6	874,4	105,7	18,8	6,4	74,8
ГБАО	13,5	13,4	103,0	-	1,9	98,1
Согдийская область	379,8	326,6	105,1	25,0	6,1	68,9
Хатлонская область	391,6	374,9	104,3	7,2	8,4	84,4
РРП	187,7	159,5	110,6	34,8	3,0	62,2
растениеводства	6,8	5,2	95,3	64,4	18,5	17,1
ГБАО	-	-	-	-	-	-
Согдийская область	1,6	1,5	124,3	56,3	26,5	17,2
Хатлонская область	5,0	3,5	102,0	68,1	15,2	16,7
РРП	0,2	0,2	22,9	63,1	14,5	22,4
животноводства	965,8	869,2	105,7	18,5	6,4	75,1
ГБАО	13,5	13,4	103,0	-	1,9	98,1
Согдийская область	378,2	325,1	105,0	24,8	6,0	69,2
Хатлонская область	386,6	371,4	104,3	6,6	8,3	85,1
РРП	187,5	159,3	111,2	34,7	3,0	62,3

***Источник:** расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Социально-экономическое положение. Душанбе, 2023. –С.162.

По нашему мнению учитывая быстрый рост населения, такие темпы роста не отвечают за стратегическими целями (таблица 3).

Согласно информации, из таблицы 3, в последние годы уровень обеспечения основными продуктами питания на душу населения в регионе в целом улучшился, за исключением фруктов, ягод и молока. Обеспеченность овощами за период с 2018 по 2022 годы возросла на 13,2%, что означает ежегодное увеличение на 2,6% в расчете на душу населения. Однако мы считаем, что такие темпы роста, учитывая стремительное увеличение численности населения, не соотносятся с установленными стратегическими целями.

Таблица 3. – Динамика производства продукции сельского хозяйства на душу населения (кг)

Наименование продукции	Годы					2022 в% к 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Зерно	141,5	152,2	165,0	161,8	169,4	119,7
Картофель	106,8	107,9	108,7	106,2	108,4	101,5
Овощи	234,7	236,7	263,5	264,9	265,7	113,2
бахчевые	71,1	76,1	80,5	83,5	85,1	119,7
Фрукты и ягоды	49,6	51,4	49,7	45,3	74,0	-94,8
виноград	26,8	26,8	25,4	27,3	28,0	104,5
Мясо (в убойном весе)	14,5	14,8	16,0	16,7	17,3	119,3
Яйца (штук)	49,9	78,7	104,5	107,4	108,2	2,2 раза

Источник: расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Сельское хозяйство в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2023. – С.15.

Данные таблицы 4 показывает, что положение в землепользовании в последние годы не очень эффективное. Так, за 2018-2022 гг общая площадь сельскохозяйственных земель уменьшилось. Связано это с тем, что часть пахотных земель были переданы населению для строительства индивидуальных жилых домов.

Таблица 4. – Динамика земельных площадей в Республики Таджикистан (по всем категориям хозяйств за 2018-2022гг. (тыс. га)

Показатели	Годы					2022 в% к 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Общая земельная площадь	1437,9	1437,9	1437,9	1437,9	1437,9	100
Всего сельхоз угодий	3669,4	3674,1	3673,6	3666,4	3665,8	-99,9
Пашня	659,0	663,9	661,9	661,0	659,8	100,1
Многолетние насаждения	150,9	152,8	153,8	154,7	155,0	102,7
Сенокосы	15,8	15,8	16,2	16,2	16,2	102,5
Пастбища	2818,0	2820,8	2821,7	2814,8	2817,1	-99,9
Залежи	25,9	20,6	20,0	19,8	19,8	76,4

Источник: расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Сельское хозяйство в Республике Таджикистан. -Душанбе, 2023. -С.22-25.

В 2022 году вложения за счет республиканского бюджета увеличились на 60%. по сравнению с 2021 г. Капитальные вложения за счет республиканского бюджета в 2022 году составили всего лишь 761,4 млн. сомони.

Около трети внешнеэкономической деятельности республики приходится на страны, находящиеся в ближнем зарубежье. В течение всех лет самым надежным партнером остается Россия.

Таджикистан показывает устойчивое увеличение инвестиций в основной капитал, основном связанным с динамикой развития экономики регионов.

Таблица 5. – Динамика поголовья животных по всех категориях хозяйства в Республики Таджикистан за 2018-2022гг.

Показатели	Годы					2022 в% к 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
1.Крупный рогатый скот	2327,0	2362,0	2391,0	2468,0	2473,0	105,0
2.В том числе коровы:	120,7	122,7	124,7	129,0	131,0	108,6
2.1.Мелкий рогатый скот (овцы и козы)	5620	5686,0	5797,0	6052,0	6140,0	109,9
2.2.Лошади	80,8	81,3	82,6	83,8	84,5	104,6
2.3.Птица всех видов	6636,0	9036,5	9782,7	11117,7	12030,0	101,0
2.4.Из общего поголовья	26,8	27,2	27,4	26,1	27,0	101,0
2.5.КРС- яки ослы	136,7	136,0	133,1	131,2	130,5	95,5
2.6.Пчелосемьи	223,3	231,7	236,0	257,2	261,4	117,1

Источник: расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Сельское хозяйство в Республике Таджикистан. – Душанбе,2023. –С.255-267.

Увеличение субсидий и капитальных вложений могло бы оказать дополнительную поддержку сельхоз товаропроизводителям, делая более рентабельным сельское хозяйство, так как уровень рентабельности по всей деятельности сельскохозяйственных организаций при включении субсидий повышается в среднем на 3-4%.

На этапе происходит тщательное исследование проектных альтернатив, в ходе которого разрабатываются не менее трех различных вариантов. Это может быть выполнено как с использованием внутренних ресурсов компании, так и с привлечением внешних консультантов. Анализируются разнообразные технологические и проектные решения, а также проводится их предварительная оценка стоимости.

Если оценки стоимости проекта, полученные на разных этапах его разработки, совпадают или отличаются незначительно (в пределах $\pm 16-15\%$), это говорит о том, что решение по проекту было принято после тщательного анализа каждого этапа. Это является надёжным признаком качественной проработки проекта.

Более половины внешнеторгового оборота республики (70%) приходится на страны дальнего зарубежья, среди которых основная доля принадлежит Китаю, России, Турции, странам Средней Азии.

Для Республики Таджикистан характерен устойчивый рост инвестиций в основной капитал, что связано с быстрым развитием большинства отраслей экономики региона.

Таблица 6. - Распределение числа организаций по видам экономической деятельности на 1 января 2022 г.

Наименование	Число единиц	организаций В% к итогу	из них по формам собственности		
			государственная и местных	частная	смешанная
Всего	48625	100	4563	37265	1163
сельское хозяйство, охота и лесное	10252	21,0	256	4292	15
производство пищевых продуктов, включая напитки и	3658	7,5	3658	2162	84

Источник: расчёты автора по Статистический ежегодник Республики Таджикистан.

В 2022 году наблюдается увеличение объемов производства сельскохозяйственной продукции. Этот рост охватывает все категории производителей, включая сельскохозяйственные предприятия, фермерские (дежканские) хозяйства, а также индивидуальных предпринимателей.

В 2022 году объем сельскохозяйственной продукции достиг 39769,4 миллиона сомони, из которых 28743,9 миллиона сомони пришлось на растениеводство, а 11025,5 миллиона сомони — на животноводство.

Таблица 7. - Динамика производства основных видов сельскохозяйственной продукции сельского хозяйства в Республики Таджикистан за 2018-2022гг. (тонн)

Наименование продукции	Годы					2022 в% к 2018
	2018	2019	2020	2021	2022	
Зерновые и зернобобовые (включая кукурузу на зерно)	1933524	1647637	1895421	1926067	1952000	110,0
Хлопок сырец	300342	403008	396015	388804	403230	134,3
Картофель	964643	994433	1022545	1041316	1105400	114,6
Овощи	2119392	2182556	2479360	2597577	2610180	123,2
бахчи	641784	701263	756962	818829	8700050	135,3
мясо	261927	272521	300182	327720	351520	134,2
молоко	983053	1000563	1020978	1042612	1105360	112,4
Яйца ты. тонн	450284	725695	963065	1053450	1081230	2,4раза
шерсть	7638	7771	8017	8152	8740	114,4

Источник: расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Сельское хозяйство в Республике Таджикистан. -Душанбе,2023. –С.139-160.

Сравнивая с 2018 годом, производство сельскохозяйственных культур увеличилось на 29%, тогда как продукция животноводства возросла на 33,4%.

Таблица 8. - Поступление инвестиций в январе 2022-2023гг по регионам

Регионы	инвестиции в основной капитал, млн. сомони		удельный вес регионов в общем объеме инвестиций в % к итогу января	
	2022	2023	2022	2023
Республика Таджикистан	530,8	761,4	100,0	100,0
ГБАО	14,9	0,8	2,8	0,1
Хатлонская область	106,5	100,6	20,1	13,2
Согдийская область	80,8	88,6	15,2	11,6
г. Душанбе	215,9	215,4	40,7	28,3
РРП	112,7	356,0	21,2	46,8

Источник: расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан. -Душанбе, 2023. –С.172.

В январе 2023 года инвестиции в основной капитал за счет всех источников финансирования использовано в объеме 761,4 млн. сомони или составил 144,3% к январю 2022г. (в сопоставимых ценах).

Поступление инвестиций в январе 2023 года по регионам составляет: ГБАО - 2,8 млн. сомони, или 0,1%, Хатлонская область - 100,6 млн. сомони (13,2%), Согдийская область - 88,6 млн. сомони (11,6%), г. Душанбе - 215,4 млн. сомони (28,3%), РРП - 356,0 млн. сомони или 46,8% от объема инвестиций в республике (таблица 8).

Таблица 9. - Структура инвестиции в основной капитал по формам собственности за 2023 году

Наименование	январь 2023г.		Справочно:
	МЛН. сомони	удельный вес форм собственности в общем объеме инвестиций в %к итогу января 2023г	удельный вес форм собственности в общем объеме инвестиций в %к итогу января 2022г
Инвестиции в основной капитал	761,4	100,0	100,0
в том числе по формам собственности:			
государственная	400,4	52,6	42,8
частная	194,7	25,6	33,0
совместная	24,2	3,2	0,2
иностранная	142,1	18,6	24,0

***Источник:** расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Социально-экономическая положение Республики Таджикистан. -Душанбе, 2023. -С-173.

С 2023 года объем инвестиций в экономику страны увеличился в 1,6 раза. Особенно примечателен рост вложений в 2022 году, когда 530,8 млн сомони было направлено на основные средства, что почти в два раза больше, чем в предыдущем году. Это привело к увеличению инвестиций на душу населения, которые составили 1,5 тыс. сомони в 2023 году, что свидетельствует о продолжающемся росте основного капитала (таблица 9).

Этот показатель указывает на низкий уровень инвестиций в сельское хозяйство, что требует разработки новых методов для привлечения капитала.

В январе 2023 года объем инвестиций в производственные объекты составил 506,4 млн сомони, что составляет 66,5% от общего объема вложений. В то же время, в объекты, не относящиеся к производственной сфере, было направлено 255,0 млн сомони, что соответствует 33,5% от общей суммы инвестиций, поступивших в страну.

Таблица 10. - Сведения об иностранных инвестициях по видам экономической деятельности предприятий Республики Таджикистан за 2022 год

Наименование видов экономической деятельности	Начало отчётного года прямые инвестиции	Поступило прямые инвестиции	Погашено (изъято прямые инвестиции)	Стоимость инвестиций на конец отчётного периода прямые инвестиции
ВСЕГО:	3653794,6	342245,9	157083,6	3789144,2
В том числе:				
Сельское хозяйство, охота и связанные с этим услуги	2014,7	-	-	2014,7
Выращивание культур, товарное овощеводство, садоводство	139352,9	4999,9	4126,0	140226,8
Животноводство	240,3	-	-	240,3
Выращивание кур для производство мяса	3920,3	914,9	100,8	4735,2
Рыбоводство	59,9	-	-	59,9

***Источник:** расчёты автора по данным Агентства по статистике при Президенте РТ. Сельское хозяйство в Республике Таджикистан. - Душанбе, 2023. –С.14.

Наше исследование эффективности работы сельскохозяйственных предприятий Республики Таджикистан и связанных с ними инвестиционных процессов выявило тесную связь между объемом инвестиций и

производственной эффективностью за период с 2018 по 2022 годы. Тем не менее, для более глубокого понимания роли инвестиций в повышении производственной эффективности, мы провели анализ корреляции между величиной валовых инвестиций и результатами деятельности сельскохозяйственных предприятий в различных районах страны.

В контексте последних пяти лет, характеризующихся дисбалансом между объемами ввозимых и вывозимых продовольственных товаров, ежегодные упущенные прибыли, обусловленные импортными поставками пищевой продукции и сельскохозяйственного сырья, демонстрировали колебания в диапазоне от 2 до 2,5 миллиардов долларов, что, по сути, является следствием данного дисбаланса.

Таблица 11. - Динамика государственного финансирования в сферу сельского хозяйства (млн сомони)

Показатели	2010	2015	2020	2021	2022	2022 по сравнению с 2010, в %
Всего расходов бюджета	6712,62	16277,4	24812,5	29342,7	35338,9	526,4
В том числе:						
Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	92,6	353,4	612,9	768,4	1046,2	1129,8
в % к ВВП	0,4	0,7	0,7	0,7	0,9	2,2
в % к общим бюджетным расходным	1,4	2,17	2,47	2,62	2,95	2,1 раза
в % утверждённый бюджет	88,0	97,2	87,6	86,2	98,2	1,1
Доля промышленности в ВВП, %	13,8	21,5	22,6	23,1	23,4	1,7 раза

Источник: составлено автором по статистическому ежегоднику Республики Таджикистан, Финансы. -Душанбе, 2023. -С. 37-38

Из анализа таблицы 11 следует, что для активизации инвестиционной деятельности в аграрном секторе необходимо внедрение государственной поддержки инвестиций, что существенно способствует его эффективному развитию.

Исследования показали, что Правительство предпринимает различные меры усиливающие инвестиционную политику в сельском хозяйстве, при этом достигнутые результаты ещё не значительны и требует поиск новых путей привлечения инвестиций в отрасль (таблица 10).

В третьей главе «Пути повышения эффективности использования инвестиций в сельском хозяйстве Республики Таджикистана» рассмотрены

вопросы государственного регулирования инвестиционных процессов механизмы их привлечения, а также развития лизингов в сельском хозяйстве.

Стабильное социально-экономическое развитие региона выступает в качестве ключевого катализатора, стимулирующего реализацию комплекса мероприятий, направленных на оптимизацию и управление инвестиционными потоками. Эта оптимизация достигается посредством синергии между муниципальными структурами, региональными государственными органами и местными администрациями, которая, в свою очередь, основывается на принципах конституционного правления, соблюдении нормативно-правовой базы, сформированной законодательной, исполнительной и президентской ветвями власти, а также на двусторонних соглашениях между центральными властями и региональными администрациями.

Правительство Таджикистана осознает важность создания благоприятных условий для привлечения как внутреннего, так и внешнего капитала для успешного развития сельского хозяйства. Это должно способствовать созданию новых рабочих мест и улучшению качества жизни в сельской местности. Однако стоит подчеркнуть, что реализация инвестиционной стратегии — это не одноразовая задача, а долгосрочный и многогранный процесс. Этот процесс требует проведения масштабных реформ в правовой, институциональной и структурной сферах, а также создания эффективной социальной, производственной и рыночной инфраструктуры.

Действия, предпринимаемые правительством Республики Таджикистан и соответствующими государственными учреждениями для стабилизации и позитивной динамики сельскохозяйственного сектора, могут быть осуществимы только при наличии адекватного финансового обеспечения. Однако это представляет собой сложную задачу в условиях, когда большинство сельскохозяйственных предприятий сталкиваются с нехваткой финансовых ресурсов.

Проблему можно решить путем разработки соответствующих республиканских программ, в рамках которых создаются инвестиционные проекты для развития определенных секторов и производств в конкретных сельскохозяйственных организациях. В соответствии с этими программами средства на реализацию инвестиций выделяются на конкурсной основе в необходимом объеме.

Таким образом, увеличение государственных инвестиций в будущем будет напрямую связано с ростом валового внутреннего продукта, возможностями обслуживания внешнего долга и состоянием институциональной среды.

Основными приоритетами в сельскохозяйственных инвестициях являются несколько направлений: поддержка земельных реформ, развитие кредитования, а также восстановление и модернизация инфраструктуры ирригационных и дренажных систем. Также планируется усиление институциональной базы для управления водными ресурсами, включая создание ассоциаций водопользователей.

Программа государственных инвестиций должна быть интегрирована с другими программами и соответствовать целям Стратегии национального развития до 2030 года. Это поможет решить существующие проблемы и повысить эффективность государственных инвестиций в сельское хозяйство.

Аграрный сектор вносит значительный вклад в валовый внутренний продукт (ВВП) и бюджеты государства и регионов. Тем не менее, объем государственных расходов на сельское хозяйство остается ограниченным, что очевидно из уровня ежегодных инвестиций в аграрную отрасль.

Для того чтобы преобразовать сельское хозяйство, которое является одним из важнейших секторов экономики страны, необходимо активизировать процессы инвестирования.

Одним из приоритетных шагов является обновление основных средств производства в агропромышленном комплексе. В большинстве хозяйств более 95% сельскохозяйственных машин и тракторов находятся в эксплуатации уже длительное время, а оборудование на перерабатывающих предприятиях не только морально устарело, но и физически изношено, не соответствуя современным технологическим требованиям.

Государственный лизинг в аграрной сфере представляет собой систему взаимодействий между различными сторонами, включающую государственное финансирование лизинговых сделок, регулирование условий лизинговых договоров и отношения между участниками этих договоров.

Динамическое обновление производственной базы сельскохозяйственного сектора может быть обеспечено только путем системной интеграции лизинговых механизмов, которые, в свою очередь, стимулируют модернизацию оборудования и технологий, тем самым повышая конкурентоспособность производителей. Стабильность экономической среды для этих производителей, в свою очередь, напрямую зависит от целевого привлечения местных бюджетных фондов, которые способствуют смягчению экономических колебаний.

В таблице 12 представлено функциональное распределение средств «Программы государственных инвестиций» на период 2018–2022 годов.

Одними из основных приоритетов программы являются сельское хозяйство и ирригация (сельское водоснабжение).

Параллельно с этим, эффективная фискальная политика должна быть ориентирована на внедрение льготного налогового режима для предприятий сельскохозяйственной отрасли, а также на установление фиксированных процентных отчислений от импортных пошлин, которые будут направлены на реинвестиции в развитие сельского хозяйства, тем самым создавая благоприятный цикл экономического роста и стабильности для всех участников аграрного сектора.

Таблица 12. - Ежегодные государственные расходы на сельское хозяйство (все министерства и учреждения, тыс. сомони)

Наименование	2020	2021	2021/2020 в сомони	2021/2020 в %	2020 по отношению к ВВП	2021 отношению к ВВП
Бюджетные средства в том числе	211,4	222,1	10,7	5,0	0,2	0,2
Выплата заработной платы	55,7	64,0	8,3	14,9	0,1	0,1
Централизованные капитальные вложения	17,9	17,9	0,0	0,0	0,0	0,0
коммунальные услуги	41,2	-	-41,2	-100	0,0	0,0
Другие расходы	96,6	140,2	43,6	45,1	0,1	0,2
Государственная инвестиционная программа	548,9	492,7	-56,2	-10,2	0,6	0,5
Специальные фонды бюджетных организаций	25,2	26,4	1,2	4,9	0,0	0,0

Источник: Данные Агентство по статистике при президенте Республики Таджикистан, Министерство финансов.

Закон «О финансовой аренде (лизинге)» был принят в Таджикистане 22 апреля 2003 года. В настоящее время возникает перспектива развития межгосударственного лизинга, что требует обновления и совершенствования действующего законодательства.

Важно разработать и закрепить в нормативных актах порядок формирования лизинговых компаний с участием коммерческих инвестиций и банковского капитала. Необходимо также определить условия предоставления кредитов с государственной финансовой поддержкой, налогообложение предметов лизинга, порядок расчета таможенных пошлин, организацию страхования, проведение экспертизы качества техники и предоставление сервисных услуг. Дополнительно следует внедрить систему учета лизинговых сделок.

Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30.11.2007 №597 было утверждено ГУП «Тоджикагролизинг», учредителем которого выступает правительство Таджикистана.

Таблица 13. - Структура распределения привлекаемых инвестиций, направленных на поддержку сельского хозяйства на 2018-2022 годы

Соглашения, подписанные в период 2018-2022 гг.												
№ проекта	№ соглашения	Наименование проекта	Финансирующая организация	Общая стоимость проекта		В том числе:						Дата подписания
				млн.долл. США	млн. сомони	Долг		Грант		Вклад Пр-ва РТ		
						млн.долл. США	млн. сомони	млн.долл. США	млн. сомони	млн.долл. США	млн. сомони	
1.	1	Поддержка сельскохозяйственного сектора в контексте сообщества	Международный фонд сельскохозяйственного развития (IFAD)	35,56	320,04	15,33	137,97	0,00	0,00	4,90	44,10	08,02,2018
						0,00	0,00	15,33	137,97			
2.	2	«Управление водными ресурсами в бассейне реки Пяндж» отдельное финансирование	Азиатский Банк Развития	11,50	103,50	0,00	0,00	5,00	45,00	0,00	0,00	03,08,2018
	3		АБР (специальный фонд)			0,00	0,00	6,50	58,00			
3.	4	Национальный проект «Управление водными ресурсами Сырдарьи» 2 этап	Правительство Швейцарской Конфедерации (СЕКО)	6,71	65,1	0,00	0,00	6,71	65,1	0,00	0,00	02,12,2019
4.	5	Проект «Развитие сельской экономики»	Всемирный Банк	30,0	306,0	0,00	0,00	30,6	306,0	0,00	0,00	15,01,2020
5.	6	Техническая помощь для подготовки Проекта по обеспечению устойчивости ландшафтов и сельскохозяйственной деятельности в Республике Таджикистан	Всемирный Банк	37,0	377,4	0,00	0,00	37,0	377,4	0,00	0,00	10,03,2020
6.	7	Проект «Управление водными ресурсами в бассейне реки Пяндж, второе дополнительное финансирование»	Азиатский Банк Развития	15,0	153,0	0,00	0,00	15,0	153,0	0,00	0,00	15,12,2020
7.	8	Проект по повышению устойчивости сельского хозяйства в Таджикистане	Всемирный Банк	58,0	638,0	0,00	0,00	58,0	638,0	0,00	0,00	21,06,2021
8.	9	Дополнительное финансирование проекта электрификации села	Всемирный Банк	10,0	110,0	0,00	0,00	10,0	110,0	0,00	0,00	25,06,2021

Источник: Данные Министерства финансов Республики Таджикистан за 2023 год.

За 2008-2022 годы от фермерских хозяйств на лизинг поступило около 120 заявок. Сумма этих заявок составила 195 831 645 сомони. Часть заявок была удовлетворена с использованием собственных средств предприятия и бюджетных ассигнований.

В таблице 14 представлено функциональное распределение средств «Программы государственных инвестиций» на период 2018–2022 годов. Одними из основных приоритетов программы являются сельское хозяйство и ирригация (сельское водоснабжение).

Из таблицы 14. видно, что на перспективу основная сумма инвестиций будет направлено на поддержку сельскохозяйственного производства в контекст развития сообщества 35, 36 млн. долл. США. Другим направлением распределения инвестиций до 2022 года, является поддержка восстановления ландшафта в Республике Таджикистан на общую сумму 37 млн. долл. США. На перспективу значительная сумма, предусмотрено на реализацию проекта повышения устойчивости сельского хозяйства.

Таблица 14. - Сведения о закупке техники и оборудования в ГУП «Таджикагролизинг» в 2008 – 2022 годах и на декабрь месяц 2022 года

1. За счёт бюджетных средств					
года	техника		оборудование		всего (сомони)
	кол-во (шт.)	стоимость (сомони)	кол-во (шт.)	стоимость (сомони)	
2008	67	4961056	182	2116852	7077908
2009	23	2875290	86	624710	3500000
2010	39	3167490	27	332510	3500000
2011	61	6265300	23	238725	6504025
2012	32	3496800	-	-	3496800
2013	31	3470970	-	-	3470970
2016	52	15000000	-	-	15000000
2017	209	46486772	121	3513228	50000000
2018	138	30000000			30000000
2019	53	10840318	115	4159682	15000000
2020	46	9694490	208	5305510	15000000
2021	67	16758200	198	7523742	24281942
2022 (декабрь)	51	17810450	12	1189550	19000000
Итого:	869	170827136	972	25004509	195831645

Источник: Оперативные сведения ГУП «Таджикагролизинг»

Анализ данных из представленной таблицы показывает, что техника, полученная в лизинг с помощью бюджетного финансирования или через деятельность ГУП «Таджикагролизинг», покрывает лишь 66,3% от

заявленной потребности фермерских хозяйств. В то же время, реальная потребность в обновлении техники значительно выше.

Из-за низкой платежеспособности аграриев и отсутствия у них ликвидных активов, возможным решением является компенсация лизинговых платежей через продукцию, произведённую с использованием лизинговой техники. Такой подход может повысить эффективность возврата лизинговых объектов (см. данные таблицы 15).

Таблица 15. - Количество техники, приобретённое за счёт грантовых источников в 2022 году (Проект развития предпринимательства IMG-ЛСА)

года	техника		оборудование		всего (сомони)
	количество (штук)	стоимость (сомони)	количество (штук)	стоимость (сомони)	
2022	6	1540030	4	51900	1591930
Итого:	6	1540030	4	51900	1591930

Источник: составлено автором по данным Проект развития предпринимательства IMG-ЛСА

Анализ перспектив развития лизинга сельскохозяйственной техники в Таджикистане показывает, что ставка по лизинговым операциям не должна превышать 8–10% годовых. Этот вывод основан на оценке условий финансирования лизинга, финансового положения потенциальных клиентов и возможных налоговых льгот.

Для того чтобы лизинговая компания могла эффективно работать и окупать вложенные инвестиции, ставка должна быть около 12% годовых.

Стабильный социально-экономический рост, являясь конечной целью государственного развития, обуславливает необходимость комплексной инвестиционной стратегии, которая, в свою очередь, интегрирует множество управленческих мер, направленных на активизацию и оптимальное регулирование инвестиционных потоков. Эта стратегия, ориентированная на устойчивое развитие, разрабатывается и реализуется посредством синергичного взаимодействия между органами государственного управления, которые, осознавая ответственность за социально-экономическое благосостояние населения, принимают на себя роль архитекторов долгосрочной экономической стабильности.

В настоящее время инвестиционная политика требует доработки существующих принципов и создания новых условий. Это необходимо для того, чтобы регион достиг порога развития и запустился мультипликативный эффект.

Государственное вмешательство в экономику на начальном этапе развития региона помогает создать благоприятные условия для привлечения инвестиций и развития бизнеса. По мере роста экономики регион становится более

привлекательным для инвесторов, и необходимость в государственной поддержке снижается. Когда экономика достигает порога развития, начинается мультипликативный эффект, и регион может самостоятельно привлекать инвестиции и развиваться.

Власти страны понимают, что для стимулирования роста сельского хозяйства важно создавать привлекательные условия для инвестиций, а также содействовать привлечению как внутренних, так и зарубежных капиталовложений. Это, в свою очередь, способствует созданию новых рабочих мест и улучшению условий жизни в сельской местности.

Методы привлечения инвестиций объединяют в себе традиционные подходы и новые направления, которые сформировались за последние годы. Они основаны на анализе результатов и проблем развития инвестиционного комплекса страны.

Лизинг в сельском хозяйстве с государственной поддержкой представляет собой комплекс взаимоотношений, связанных с государственным финансированием лизинговых сделок и регулированием этих отношений.

Мы считаем, что в Таджикистане необходимо разработать законодательную основу для лизинга и внедрить механизмы проведения лизинговых сделок, которые будут соответствовать реалиям рынка техники и услуг. При этом следует принимать во внимание несколько ключевых факторов: Улучшение правовой основы рынка лизинговых услуг; разработка мер по предотвращению инфляции и индексации при проведении лизинговых операций.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Основные научные результаты диссертации:

1. В необходимом условии развития экономики главную роль играют инвестиции. Охватывая главные стороны экономической деятельности, они значительно влияют на общий процесс экономического развития.

Производственный потенциал сельского хозяйства её эффективности, как структура отраслевых предприятий и сроки воспроизводства зависят от качества и количества инвестиций, а также интенсивности инвестиционных процессов. Для реализации позитивных перемен в агропромышленном комплексе согласно, представленных данных без инвестиций невозможно.

В рамках мероприятий развития агропромышленного комплекса увеличение финансирования имеет большое значение. Эффективное развитие аграрной отрасли, прежде всего сельского хозяйства, которая охватывает прямые инвестиции положительно влияет на процессы воспроизводства. В этих условиях необходимость рационального использования всех возможностей

финансирования возрастает. Отсюда для обеспечения устойчивого развития, необходимо активизировать дополнительную деятельность инвестирования, особенно в виде кредитных средств.

2. Необходимо отметить, что создано концептуально организационной механизм регулирования инвестиционных процессов в сфере экономического регулирования, что является целью данной концепции и восстановлением инвестиционного потенциала агропромышленного комплекса на республиканском уровне, с целью повышения эффективности сельскохозяйственного производства.

Опираясь на предложенную концепцию, надо разработать механизмы экономического регулирования инвестиционных процессов в сельском хозяйстве, которые охватывают: разработка инновационной системы для сельского хозяйства республики; обоснование изменений в элементах стратегии инвестирования агропромышленного комплекса страны; исследование деятельности регионального агропромышленного комплекса и рынка сельскохозяйственной продукции; формирование региональных производственных кластеров; определение факторов в сельском хозяйстве, которые обеспечивают инвестиционную деятельность.

3. Исследования показывают, что сельское хозяйство страны имеет значительный потенциал. Низкий уровень процента занятости и заработной платы населения в сельской местности влияют на развития АПК, а также решение финансовых, экономических и социальных проблем. Через повышение продуктивности животноводства возможно использование сельскохозяйственной продукции.

Мы считаем, что производство мяса, молока, фруктов, овощей, является перспективным направлением сельского хозяйства, которые соответствует долгосрочной тенденции регионального рынка. Природные условия республики соответствует развитию яководства, которая может стать перспективной отраслью животноводства горных районов.

4. В анализе инвестиционных процессов в Таджикистане следует отметить недостаток вложений со стороны предприятий. В агропромышленном секторе реализуется относительно мало инвестиционных проектов, несмотря на важность этой отрасли для экономики региона. Таджикистан относится к регионам с ограниченным инвестиционным потенциалом и высоким уровнем риска, что негативно сказывается на экономике страны.

Надо отметить, что изучение условий инвестиционных процессов в Таджикистане, несмотря на первое значение в региональном производстве и инвестиционной деятельности предприятий, особенно в агропромышленном комплексе не очень активна. В последние годы республика считается, как

регион с недостаточным инвестированием и высокой степенью риска, которое отрицательно влияет на экономическое положение.

5. Взаимосвязанные процессы, как современные формы коммерции выступает лизинг, которая выполняет специфику кредитования с функциями финансового инвестирования и аренды, влияет на эффективность производственной системы и зависит от прибыли от лизинговой деятельности в воспроизводственном процессе.

Лизинг, как форма финансовых отношений выступает прямая и косвенная инвестиционная аренда, которая обеспечивает системные возможности формирования кредита, финансов и инвестиций, обеспечивает экономическое развитие и техническую обеспеченность, а также восстановление технического и технически-лизингового потенциала.

Эти отношения с пользователями и поставщиками, партнёрами и негосударственными структурами, которые, в конечном счете, создаёт условия для сбалансированного экономического развития процессов.

Возможности лизинговой интеграции в организованных договорах отмечено, что лизингополучатель получает не только новую технику и технологии, но и техническое обслуживание, страховку, консалтинг и посредничество.

6. Лизинг объединяет особенности кредитования, финансовой инвестиционной деятельности аренды и формирует единую коммерческую модель. Достигнутые результаты, которые получены в одном из производственных процессов, влияет на другие процессы и повышает общую экономическую эффективность производственной системы.

Систему государственно-частного партнёрства в агролизинге, необходимо активизировать через прозрачность значительного государственного финансирования в сельском хозяйстве и конкурентоспособной среды.

Возможности интеграции в агролизинге через фрайчайзинг гарантирует, что арендатор получает не только новое оборудование но, и дополнительные услуги и консалтинговые услуги.

Рекомендации по практическому применению результатов:

1. Инвестирование в аграрный сектор подразумевает вложение капитала в денежной, материальной или интеллектуальной формах с целью полного использования природных и экономических условий для достижения положительных финансовых результатов в сельскохозяйственной деятельности.

2. Определение наиболее эффективных направлений и уровня инвестирования в сельское хозяйство осуществляется на основе комплексного анализа взаимозависимых характеристик объекта, что позволяет оценить результативность инвестиционных

процессов как по общим, так и по специфическим показателям, учитывающим особенности вложений и их результаты.

3. Инвестиционная деятельность в сельскохозяйственных предприятиях Таджикистана находит отражение в кризисной динамике, проявляющейся в резком снижении производства, разрушении ресурсного потенциала и ухудшении финансовых показателей большинства хозяйств.

4. Сокращение бюджетных инвестиций в агросектор и рост значимости собственных средств производителей требуют поиска новых источников финансирования для устойчивого экономического развития.

5. Эффективность агропроизводства во многом зависит как от объема вложений, так и от их рациональной структуры, специализации и развития кооперации.

6. Нехватка финансовых ресурсов вынуждает предприятия активизировать поиски инвесторов, готовых вложить капитал в прибыльное производство, что требует комплекса мер для улучшения инвестиционного климата на всех уровнях.

7. Для преодоления кризиса необходимо увеличение роли государства, снижение налогов для аграрных предприятий и инвесторов, а также поддержка развития сельского хозяйства.

8. Перспективным направлением привлечения инвестиций является создание вертикально интегрированных агрокомпаний, что укрепляет экономические связи между производителями и переработчиками.

9. Тенденции увеличения валовых инвестиций, которые положительно сказываются на увеличении производства и эффективности, в том числе увеличения продукции, выручки, прибыли с 1 га в среднем 1000 сомони стоимости (основного и уставного фонда) влияет на увеличения производственной прибыли.

С этой стороны сельскохозяйственным предприятиям необходимо ускорить процесс инвестирования, как приоритетное направление повышения эффективности сельского хозяйства.

Список использованной литературы

14. Албакин Л.И., Абалкин Л.И. Страна располагает условиями для вывода экономики на путь устойчивого роста [Матн] маҷалла илмӣ/ Л.И. Абалкин // – М.: Экономист, 1996. №1. – С.3-17 (9-11).
15. Асроров И.А., Региональная экономика [Матн] / Асроров И.А., // китоби дарсӣ. Москва – 1992. С.401 (332)
16. Балабанов И.Т. Внешнеэкономические связи учебник. Москва-1997 С-306. (89)
17. Долан Э.Дж. Макроэкономика СПб, 1994. С.502 (388).
18. Каюмов Ф.К., Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и региональные проблемы [Матн] / Ф.К. Каюмов// китоби дарсӣ. Москва – 1992. С.173 (66)
19. Когут А.Е., Бахаров С.Ю., Шопенко Д.В. Управление инвестиционной деятельностью на предприятии. - СПб:ИСЭП РАН, 1997 –С-277 (66)
20. Кудратов Р.Р. Самтҳои асосии баланд бардоштани сармоягузорӣ дар истеҳсоли кишоварзӣ [Матн] / Р.Р. Кудратов, Ф.Р. Кудратова // Кишоварз, 2021. – №2(91). – С. 124-127.
21. Кудратова Ф.Р. Самаранокии иқтисодии сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн]: диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ: 08.00.05 / Кудратова Фарзона Рустамовна. – Душанбе, 2020. – 165 с.
22. Пириев Дж.С. Методические подходы к оценке природно-ресурсного потенциала сельского хозяйства Таджикистана [Текст] / Дж.С. Пириев // Доклады Таджикской академии сельскохозяйственных наук. – Душанбе, 2002. – №5-6. – С. 137-141.
23. Сафоев А.К. Инновационно-инвестиционная стратегия развития Республики Таджикистан в условиях глобализации [Текст] / О.Н. Рахимов, А.К. Сафоев. – Душанбе: «ИРФОН». – 2017. – 122 с.
24. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент [Текст] / Р.А. Фатхутдинов // Учебник, 4-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 400 С.
25. Шарифов З.Р. Моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ ва шаклҳои он дар КАС [Матн] / З.Р. Шарифов, Р.Ш. Толибов // Маҷаллаи назариявӣ ва илмию истеҳсолӣ «Кишоварз», 2020. – №1. – С. 109-112.
26. Шевлягина Е.А. Новые программы в зерновом хозяйстве Канады // США: ЭПИ. 1995. -№7. С. 26-30.

Публикации по теме диссертации

а) Статьи, опубликованные в изданиях, рецензируемых ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[А-1]. Исматуллозода Б. Арзёбии ҳолати ҷалби сармоя ба соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии тоҷикистон. [Матн]. / Исматуллозода Б.А. . //«Кишоварз». –Душанбе, 2025.- №2. – С. 333-339

[А-2]. Исматуллозода Б. Таҳлили потенциали сармоягузорӣ ва самаранокии истифодабарии он дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии

Тоҷикистон [Матн]. / Исмадуллозода Б.А. //«Кишоварз». –Душанбе, 2025.- №2. – С. 327-332

[А-3]. Исмадуллозода Б.А. Диверсификатсияи самтҳои сармоягузорӣ ҳамчун манбаи асосии рушди устуворӣ соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. / Исмадуллозода Б.А., Қудратова Ф.Р. //«Кишоварз». –Душанбе, 2023.- №3 (100). – С. 208-213.

[М-4]. Исмадуллозода Б. Асосҳои назариявии сармоягузорӣ ва самтҳои афзалиятноки баланд бардоштани самаранокии иқтисодии истеҳсолоти кишоварзӣ. [Матн]. / Исмадуллозода Б.А., Раҳматзода Р. //Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2023. -№3. – С.57-66

[А-5]. Исмадуллозода Б. Особенности налогообложения в новых условиях хозяйствования. [Текст]. // Исмадуллозода Б. Партоев К.Г., Хасанов Л., вестник. ТАУ “Земледелец”- Душанбе, 2005. - №3-4 (16). - С.-5-9.

б) В других сборниках и изданиях:

[А-6]. Исмадуллозода Б. Асосҳои назариявии рушди сармоягузорӣ минтақа дар КАС. [Матн]. / Исмадуллозода Б., Қудратова Ф.Р., Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Муаммоҳои молиявии рушди иқтисодиёти миллӣ дар шароити муосир». -Душанбе, 2022.- С- 97- 100.

[А-7]. Исмадуллозода Б. Асосҳои назариявӣ ва методологии ташаккули стратегияи рушди сармоягузорию комплекси агросаноатии минтақа. [Матн]. / Исмадуллозода Б., Қудратова Ф.Р., Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Таъмини амнияти иҷтимоӣю иқтисодӣ дар ҷумҳури: мушкилот ва дурнамо» Тоҷикистон. –Душанбе, 2022. -С 197-204.

[А-8]. Исмадуллоза Б. Асосҳои назариявии раванди сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ. [Матн]. / Исмадуллозода Б., Рустамзода Меҳвар. Конференсияи ҷумҳуриявии илмию- амалӣ дар мавзӯи “Ҳамкорию давлат ва баҳши ҳуқуқӣ дар самти истифодаи захираҳои замин”. -Душанбе-2022.- С-112-114.

[А-9]. Исмадуллоза Б. Ҷамъаҳои асосии ҷалби сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ. [Матн]. / Исмадуллозода Б., Рустамзода М. Семинари илмию амалии минтақавӣ дар мавзӯи “Рушди инфрасохтори деҳот – омили маҳими шуғли босамар”. Душанбе- 2023. - С-163-168.

[А-10]. Исмадуллоев Б. Афзалиятҳои асосии сиёсати дастгирии давлатии кишоварзӣ. [Матн]. / Исмадуллоев Б. Пириев Дж. С., Исмоилова М., Конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Моделҳои истеҳсолоти доимимавсимӣ». -Душанбе, 2006. - С-233-235.

[А-11]. Исмадуллоев Б. Асосҳои таъмини бехатарии озукаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. / Исмадуллоев Б., Пиризода Дж. С., Раҳимова С.З., Пираков Р. Конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Об манбаи ҳаёт». –Душанбе, 2006. - С-124-126.

Аннотатсия

ба автореферати Исматуллозода Баҳром Абдуғаффор дар мавзӯи “Сармоягузорӣ ҳамчун омили баланд бардоштани самаранокии иқтисодии соҳаи кишоварзӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)” барои даёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04.02-иқтисодиёти комплекси агросаноатӣ.

Дар диссертатсия асосҳои назариявӣ ва методологии моҳияти сармоягузорӣ, ҳамчун самтҳои афзалиятноки баланд бардоштани самаранокии иқтисодии истеҳсолоти кишоварзӣ баррасӣ гардида, моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ, асосҳои назариявии равандҳои сармоягузорӣ, ҷанбаҳои асосии ҷалби сармоягузорӣ ва таҷрибаи хориҷии сармоягузорӣ ба истеҳсолоти соҳаи кишоварзӣ таҳлил шудаанд.

Таҳлили потенциалии сармоягузорӣ ва самаранок истифодабарии он дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудаанд. Дар қори илмӣ ҳолат ва тамоюлҳои рушди кишоварзии ҷумҳурӣ, арзёбии ҳолати ҷалби сармоя ба соҳа, таҳлили самаранокии истифодаи сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ гузаронида шудааст.

Инчунин дар диссертатсия роҳҳои баланд бардоштани самаранокии истифодабарии сармоягузориҳо дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шуда, танзими давлатии сармоягузорӣ – ҳамчун омили рушди самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ ва роҳҳои асосӣ ва механизми ҷалби сармоягузорӣ ба соҳа пешниҳод гардиданд.

Дар қори диссертатсионӣ муаллиф роҳҳои баланд бардоштани самаранокии истифодабарии сармоягузориҳоро ба воситаи инкишофи лизинг дар соҳаи кишоварзиро асоснок намудааст.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, самаранокии сармоя, барномаи сармоягузориҳои давлатӣ, рушди устувор, стратегияи сармоягузорӣ, механизми ҷалби сармоя, соҳаи кишоварзӣ, низоми молиявӣ, захираҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва табиӣ, лизинги кишоварзӣ.

Аннотация

на автореферат диссертации Исматуллозада Бахрома Абдугаффора на тему «Инвестиции как фактор повышения экономической эффектив-ности сельскохозяйственного производства» на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04.02- экономика агропромышленного комплекса.

В диссертации рассмотрены теоретические и методологические особенности инвестиций, как фактор повышения экономической эффектив-ности сельскохозяйственного производства, а также проведен анализ экономической сущности инвестиций, теоретических основ инвестиционных процессов, основных направлений привлечения инвестиций и зарубежный опыт инвестирования сельскохозяйственного производства, а также проведен анализ экономической сущности инвестиций, теоретических основ инвестиционных процессов, основных направлений привлечения инвестиций и зарубежный опыт инвестирования сельскохозяйственного производства.

Проведен анализ инвестиционного потенциала в сельском хозяйстве Республики Таджикистан. В научной работе проведен анализ современного состояния привлечения инвестиций в отрасль, анализ эффективности использования инвестиций в сельском хозяйстве.

В том числе в диссертации рассмотрены пути повышения эффективности использования инвестиций в сельском хозяйстве, предложено государственное регулирование инвестиций, как фактор развития эффективности сельскохозяйственного производства, а также основные пути и механизмы привлечения инвестиций в отрасль.

Ключевые слова: инвестиция, эффективность инвестиций, государственная программа, устойчивое развитие, стратегия инвестиций, механизмы привлечения инвестиций, сельское хозяйство, финансовая система, экономические ресурсы, социальный и природный потенциал, сельскохозяйственный лизинг.

Annotation

for the abstract of the dissertation of Ismatullozad Bakhrom Abdughaffor on the topic “Investments as a factor in increasing the economic efficiency of agricultural production” for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.04.02 - economics of the agro-industrial complex.

The dissertation examines the theoretical and methodological features of investments as a factor in increasing the economic efficiency of agricultural production, and also analyzes the economic essence of investments, the theoretical foundations of investment processes, the main directions of attracting investments and foreign experience in investing in agricultural production, and also an analysis of the economic essence of investments, the theoretical foundations of investment processes, the main directions of attracting investments and foreign experience in investing in agricultural production was conducted.

The analysis of investment potential in agriculture of the Republic of Tajikistan is conducted. The scientific work analyzes the current state of attracting investments to the industry, analyzes the efficiency of using investments in agriculture.

The dissertation also examines ways to improve the efficiency of investment in agriculture, proposes state regulation of investment as a factor in the development of the efficiency of agricultural production, as well as the main ways and mechanisms for attracting investment to the industry.

Key words: investment, investment efficiency, state program, sustainable development, investment strategy, mechanisms for attracting investment, agriculture, financial system, economic resources, social and natural potential, agricultural leasing.